

MAGYARORSZÁG BEKAPCSOLÓDÁSA A MIGRÁCIÓS FOLYAMATOKBA: TÖRTÉNETI-STRUKTURÁLIS MEGKÖZELÍTÉS

Melegh Attila – Sárosi Annamária

ÖSSZEFOGLALÓ

Tanulmányunkban Magyarországnak az elmúlt közel hét évtizedben megvalósult migrációs kapcsolatait elemezzük globális perspektívából. ENSZ, világbanki és népszámlálási makro-adatok alapján vizsgáljuk meg, hogy a magyarországi folyamatok miképpen illeszkedtek a globális változásokhoz, és mi jellemezte azokat a migrációs tereket, amelyekben Magyarország aktív szerepet vállalt. Néhány alapváltozó mentén (relatív egy főre jutó GDP, gazdasági szerkezet) vizsgáljuk, hogyan alakult az ország strukturális helye, és ez miképpen függött össze a vándorlási folyamatok alakulásával. Továbbá, hogy mennyire voltak stabilak a külső migrációs kapcsolatai, illetve ezek milyen más külső kapcsolatrendszerekkel lehetnek összefüggésben. Polányi Károly fiktív árufogalmának felhasználásával arra is keressük a választ, hogy az adott gazdasági rendben milyen fiktív migrációs cserékben vesz részt Magyarország, ha egybevetjük és értékeljük az el- és bevándorlást, illetve annak összetételét a főbb történeti kapcsolatok mentén.

Melegh Attila
KSH Népeségtudományi
Kutatóintézet; Budapesti
Corvinus Egyetem, Szociológia és
Társadalompolitika Intézet
E-mail: melegh@demografia.hu

Sárosi Annamária
KSH Népeségstatisztikai Főosztály
E-mail: annamaria.sarosi@ksh.hu

BEVEZETÉS¹

A tömeges migráció folyamatában igen sok társadalmi szereplő vesz részt, mégpedig történetileg meghatározott, helyi és globális egyenlőtlenségi struktúrákon belül. A tömeges migrációban így szerepet játszanak a migránsok közvetlen, vándorló és nem vándorló családtagjai. E folyamatot alakítják az otthoni és a migrációs lehetőségeket közvetítő és szétterítő társadalmi hálózatok, szervező ügynökségek. Részt vesznek benne a küldő és fogadó államok történetileg meghatározott és változó gazdasági, társadalmi, nemi és diskurzív rendjei, intézményesült migrációs politikái, illetve az egymáshoz fűződő történeti-gazdasági kapcsolatok is. Ezen tényezők és szereplők együttes dinamikáját a globálisan és lokálisan szerveződő és súlyosan egyenlőtlen tér alakítja ki. Ezekben a hierarchikus terekben nemcsak maguk a migránsok járnak be jelentősen eltérő pályákat (ingázó és nem ingázó menedzserek, szakmunkások, diákok, háztartási alkalmazottak stb.), hanem társadalmi és közhatalmi entitásokként az egyes államok is, amelyek eltérő módon integrálódnak a globális vándorlásba, illetve a kapcsolódó egyenlőtlenségi folyamatokba (Sík 2001: 7–104, Massey et al. 1998, Massey 1999, Portes 1995, Portes – Böröcz 1989, de Haas 2011, Castles – Wise 2007, Melegh 2012). Ezt a komplexitást nem ragadják meg a neoklasszikus elméletek, amelyek haszonmaximalizáló egyéneket tételeznek föl, és azok egyéni jellemzőiben megnyilvánuló típusaira koncentrálnak. Ezen megfontolások alapján fontos, hogy ne csak mikroszinten elemezzük a migrációt és a hozzá kapcsolódó folyamatokat (arra keresve a választ, hogy ki és hogyan kapcsolódik be az adott migrációs folyamatba), hanem történeti strukturális szempontból is vizsgáljuk a kérdést. Böröcz javaslatainak figyelembevételével a migrációs folyamatok terén is át- és újra kell gondolni az egyenlőtlen cserék komplex, történetileg intézményesült kapcsolatrendszerét, illetve a függőség fogalmát (Böröcz 2014, 2015). Ugyancsak érdemes átgondolni a szerző azon módszertani javaslatát, hogy az egyenlőtlenség elemzésében a relatív gazdasági pozíciót használjuk a világrendszeren belüli helyzet indikátoraként, és ne az abszolút jövedelmi különbségek mentén haladjunk. Így ugyanis elkerüljük a neoklasszikus elméletben rejlő csapdákat (Böröcz 2009, 2014, 2015, Portes – Böröcz 1989, Massey et al. 1998, Melegh 2012).

---

¹ A népszámlálási adatok előállításában nyújtott segítségéért köszönet illeti Kovács Marcellt és Vargáné Loch Mártát, a KSH Népszámlálási Főosztályának munkatársait. Külön köszönet illeti Dickmann Ádámot is a szakmai segítségért, illetve a tanulmány külső bírálóit értékes megjegyzéseikért.

Külön kiemelendő, hogy Massey már az 1998-as globális elemzésében hiányolta, hogy a világrendszer-elméletet nem tesztelték szisztematikusan Európában, miközben az észak-amerikai migrációs kapcsolatrendszer esetében már a nyolcvanas években sikerrel alkalmazták (Massey et al. 1998: 128). Kezdeti kísérleteket ugyan már tettünk arra, hogy ilyen szempontból is elemezzük a dél-kelet-európai térség, és ezen belül Magyarország folyamatait, mégis, a munka aligha tekinthető befejezettnek. Főképp abból a szempontból, hogy nemcsak globálisan kell tudni elemezni a „helyi” folyamatokat, hanem azokat össze is kell kapcsolni a transznacionálisan szerveződő diskurzív rendekkel, mert csak így ragadhatjuk meg a teljes történeti dinamikát (Melegh 2012, 2016, Fassmann et al. 2014). Tehát mind a folyamatok, mind pedig a kognitív és politikai interakciók globális perspektívából és egymással is interakcióban elemzendők (Glick – Schiller – Wimmer 2005, Melegh 2006).

A történeti változás elemzésekor is komoly problémákkal kell szembenéznünk. Az általunk használt módszerek – a történeti-strukturális elméletek, valamint a világrendszer-elmélet – is megmutatták, hogy a tömeges kivándorlás strukturális hátterét a világkapitalizmus benyomulása teremti meg. E megközelítés hívei – az egyszeri átmeneten túl – ugyan hangsúlyozzák a gyarmati múltból visszamaradt vagy történelmileg kialakult migrációs kapcsolatok fontosságát, de mindeközben nem elemzik szisztematikusan a hosszú távú változásokat, vagy az adott kereteken belüli ingadozásokat. A modernizációs elméletek (többek között a migrációs átmenet, a migrációs púp, a migrációs ciklus teóriái) alapján pedig csak néhány általános és empirikusan kevésbé alátámasztott elmélettel rendelkezünk (részletesen lásd Melegh 2012, 2015a, 2016). Ezek az elemzési keretek ugyan jól értelmezik az egyes elemeket, de például előírják, hogy milyen fázisok és irányok szerint alakuljanak a változások (például a kivándorló állapotból a bevándorló állapotba), ami többek között Magyarország esetében sem igazolható.

E tanulmány a fent vázolt komplex problémakörön belül tehát most a következő kérdésekre keresi a választ:

- Miképpen illeszkedtek a magyarországi folyamatok a globális változásokhoz a főbb demográfiai trendek, vándorlási folyamatok, vándorlási egyenlegek kapcsán, és mi jellemezte azokat a migrációs tereket a küldő és fogadó struktúrák tekintetében, amelyekben Magyarország aktív szerepet vállalt? Néhány alapváltozó mentén (relatív egy főre jutó GDP, gazdasági szerkezet) hogyan alakult Magyarország globális strukturális helye az elmúlt hatvan évben, és ez miképpen függött össze a vándorlási folyamatok alakulásával?

- Mennyire voltak stabilak Magyarország külső (fogadó és küldő) migrációs kapcsolatai az elmúlt hatvan évben?
- Milyen más külső kapcsolatrendszerrel, mint például a tőkebefektetés lehetnek összefüggésben a migrációs kapcsolatok?
- Polányi Károly fiktív árufogalmának felhasználásával arra is keressük a választ, hogy az adott gazdasági rendben milyen fiktív migrációs cserékben vesz részt Magyarország, ha egybevetjük és értékeljük az el- és bevándorlást, illetve annak iskolázottsági, korbeli és foglalkoztatottsági összetételét a főbb történeti kapcsolatok mentén.

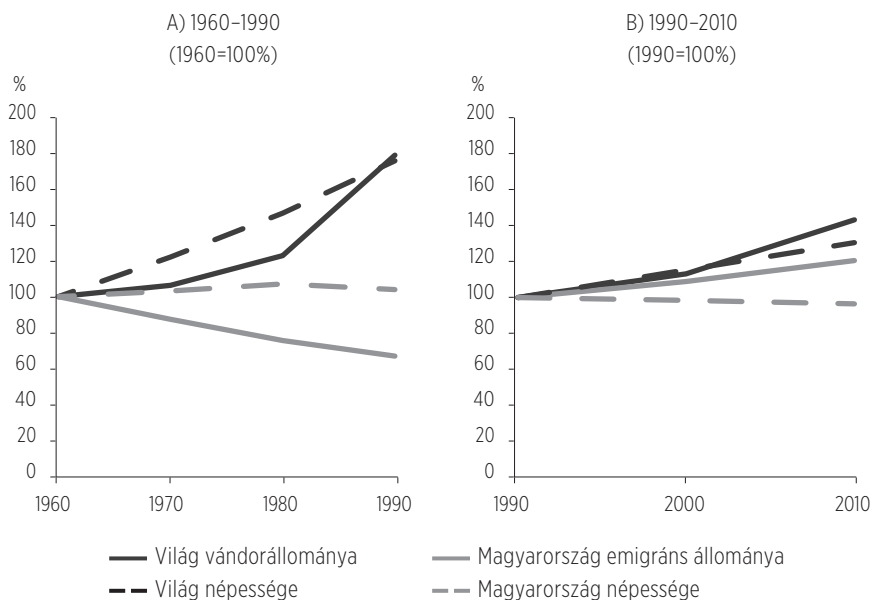
MAGYARORSZÁG ÁLTALÁNOS STRUKTURÁLIS HELYE A FŐBB DEMOGRÁFIAI FOLYAMATOK TEKINTETÉBEN

A világ népességének és vándorlói állományának alakulása az ötvenes évek végétől három szakaszra bontható az ENSZ és a Világbank népességszámra vonatkozó adatai és a migrációs mátrixokban megjelenő vándorok (születési ország szerinti) adatai alapján (*1. ábra*).² A hatvanas évek elejétől a nyolcvanas évek közepéig mind a világ népessége, mind a születési országukon kívül élő emberek száma dinamikusan nőtt. A világ népessége 3 milliárdról 5,3 milliárdra, a világ emigráns állománya pedig 93 millióról nagyjából ennek másfélszeresére nőtt. A kilencvenes évekre a vándorok állományának növekedése – az exponenciális görbe következtében – meghaladta a népességnövekedés ütemét, és 2010-re 40%-kal lett magasabb az 1990-es állománynál, miközben a népességszám csak nagyjából 20%-kal növekedett. A 2010–2013 közötti időszakaszban közel azonos arányban nőtt a vándorok állománya és a világ népességének száma, és mindkét folyamat esetében némi lassulás volt megfigyelhető.

---

² McKeown joggal kritizálja a migrációs mátrixadatokat, amelyeket kiindulópontként mégis el kell fogadnunk, hiszen az időbeli változás még a szisztematikus hibák mellett is értelmezhető. McKeown a következő problémákat veti fel: van, ahol a születési országból indultak ki, és van, ahol a külföldi állampolgárságból, amennyiben az illető nem vált honossá. Az adatok továbbá magukban foglalják a határváltozások következményeit is (McKeown 2004: 183).

1. ábra: Népeség-növekedés és vándorállomány a világban és Magyarországon, 1960–2010 (%)
 The increase of population and the stock of migrants in Hungary and the world, 1960–2010 (%)

Források: Népeségadatok 1960 és 2010 között: United Nations, WPP 2011. A vándorlás állományi adatai 1960 és 1990 között: World Bank 2011. A vándorlás állományi adatai 1990 és 2010 között: United Nations, TIMS 2013.

Magyarország a hatvanas és a kilencvenes évek között nem követte a világ trendjeit: emigránsállománya a születési ország szerinti becslések alapján csökkent (623 ezerről 416 ezerre), míg a népességszám a nyolcvanas évek elejéig kicsit emelkedett, majd csökkenni kezdett. A kilencvenes évektől emigránsállománya rohamosan nőni kezdett a globális változásához közeli mértékben (visszakapaszkodott az 500 ezer fős szintre, majd e fölé 2013-ra). Mindeközben a népességszáma tovább csökkent, annak ellenére, hogy a bevándorlók száma is jelentősebben megugrott; és 2015-re – a születési ország szerinti definíció alapján – a bevándorlók állománya elérte a 449 ezer főt az ENSZ adatai szerint.

Más szóval, a nyolcvanas évek valódi fordulópontra jelentettek az ország népesedése szempontjából, ha azt globális aspektusból vizsgáljuk. Addig igazából a globális változások irányával ellentétes hatások érvényesültek (csökkent a népesség és az elvándorló állomány). A nyolcvanas évek közepétől azonban a vándorlás terén már a globális trendek érvényesültek, miközben a népességszám tovább csökkent a világ népességének lassuló növekedése idején. A kilencvenes évektől megugró bevándorló állomány némileg ellen-

súlyozta az elvándorlásból és a természetes fogyásból eredő népességcsökkenést, de ez a hatás a növekvő elvándorlás miatt ma már nem érvényesül. Ez arra utal, hogy Magyarország migrációs integrációja jelentősen átalakult a nyolcvanas évek közepétől. Azt is fontos megjegyezni, hogy a magyarországi elvándorlás állományi szintű aránya a honos népességhez viszonyítva a térség többi országához képest alacsony maradt, miközben a világátlag duplája volt a hatvanas és hetvenes években és ehhez az arányhoz közelít a legutóbbi időszakban.

Kiemelendő, hogy a hatvanas és hetvenes évek demográfiája regionális és globális kontextusban több szempontból is „jól alakult” az ENSZ WPP (United Nations, World Population Prospects) adatai alapján. A termékenységcsökkenés hosszú távú trendje időlegesen lelassult, és az ország mind az európai, mind pedig a kelet-európai átlag fölé került. Ezt követően, a nyolcvanas évek elején azonban a termékenység komoly csökkenésnek indult, és a kilencvenes évek elejétől a kelet-európai trendeket követi. Halandóság terén is hasonló trendek figyelhetőek meg. A világátlaghoz képest relatív előnyünk volt a legnagyobb férfi és női várható élettartam alapján a hatvanas évek legelején (közel húsz év mindkét esetben), ami a kilencvenes évek elejére leesett (a nők esetében a születéskor várható élettartam esetében az előny 7 év, míg a férfiak esetében 2–3 év maradt).³ Az ekkorra kialakuló, és a korábbi időszakhoz képest jóval alacsonyabb relatív előnyt azóta tartja az ország a női halandóság tekintetében. A hazai férfihalandóság a hatvanas évektől – a kelet-európai országokhoz hasonlóan – folyamatosan stagnált, a relatív előny jobbára eltűnt. A régió országainak mutatói a kilencvenes évek közepétől a világátlag alakulását követik. Egyes országok férfihalandósága – szemben a női halandósággal – még a világátlag alá is leesett (így vele együtt az összevont kelet-európai átlag is). Más szóval itt nem érvényesült a „különlegesség” a hatvanas és hetvenes években, ami nagyon érdekes komparatív kérdéseket vet fel: egyrészt a női halandósággal való összevetésben, másrészt a hatvanas–hetvenes évekbeli kapitalizmus és szocializmus összehasonlítása kapcsán, harmadrészt a rendszerváltás előtti és utáni trendek tekintetében. Tehát ezt úgy foglалhatjuk össze, hogy az államszocialista időszak két középső évtizedének főbb trendjei olyan társadalmi rendre és globális integrációra utalnak, ami a világ trendjeitől eltérő fejlődésre adott lehetőséget, majd a nyolcvanas években elindult egy relatív zuhanás, és azóta a világátlaghoz közeli „normalitás” szerint zajlanak a folyamatok. Ez a megfigyelés amiatt válhat érdekessé a migráció vonatko-

³ Böröcz József erre már korábban felhívta a figyelmet a halandóság kapcsán: Böröcz 1999. Lásd még Meslé 2004.

zásában, mert felhívja a figyelmet a lokális társadalom társadalomtörténeti folyamatainak cezúráira, az egyenlőtlenségi és intézményi viszonyok radikális átalakulására.⁴ De a migráció folyamata esetében a főbb trendeket a gazdasági jólét mérőszámaival való összevetésében is fontos megnéznünk, hiszen ez az összekapcsolás részben meg is magyarázhatja a hatvanas és hetvenes évek „különlegességét”, majd pedig a „normalitásba” való visszarendeződést.

Magyarország mind a vándorlási folyamatok, mind pedig a relatív egy főre jutó GDP tekintetében jelentős változásokon ment át az elmúlt hatvan évben. Az alábbiakban először a vándorlási egyenleget vesszük szemügyre, majd ezt összekapcsoljuk az egy főre jutó GDP változásával a világátlag százalékában.

A VÁNDORLÁSI EGYENLEG TÖRTÉNETI ALAKULÁSA

A fiktív migrációs csere fogalmát ez a tanulmány vezeti be először. A vándorlási egyenleg és a hozzá kapcsolódó fiktív migrációs csere nem jelent egységes társadalmi folyamatot, és fiktív áruként kezeli az embereket (elméleti kiindulópontként lásd Polányi 2004: 101–111, Hann 2016). Egy adott ország vándorlási egyenlege különböző társadalmi folyamatokat kapcsol össze, hiszen leszámítva a továbbvándorló külföldieket, más csoportok indulnak és érkeznek, illetve más transznacionális migrációs térben mozgó csoportokról van szó. Ezért a vándorlási egyenleg igazából fiktív csere, és csak a kapitalizmus körülményei között, a vándorlás absztrakttá, azaz fiktívvé tételével válhat a „világszintű munkaerőpiac” mérőszámává, illetve az absztrakt demográfiai (biopolitikai) erőforrás képzetévé. Ez az absztrakció különösen igaz a migráció percepciója esetében, hiszen a helyi közösségek sosem tekintenek azonos szemmel az elvándorlókra és a bevándorlókra. Ezen túlmenően módszertani problémák is adódnak. A becsült migrációs egyenleg a népesség növekedéséből kivont természetes növekedés (születés és halálozás) után megmaradt népességet jelenti, azaz egy reziduális számot képezünk. Ez a szám bizonytalan, mivel magába gyűjti a népszámlálás hibáit is. Ráadásul a nettó migrációs ráta egyformának tekinti azokat az országokat, amelyekben a ki- és bevándorlás szintje eltérő, de az egyenleg mégis azonos. Mégis, e kritikai szempontok figyelembevételével is érdemes megfigyelni és értelmezni, hogy az adott világszintű versenyben milyen nettó „veszteségek” és

⁴ Klinger (2001) nagyon szépen mutatja meg a halandósági egyenlőtlenségek emelkedését az iskolai végzettség szerint a hetvenes évektől. Lásd még Hablicsek – Kovács 2006.

„nyereségek” érnek egy országot, és ez milyen globális egyenlőtlenségi viszonyokra vezethető vissza a globális kapitalizmus rendszerén belül. Az ilyen típusú elemzésben a következő tényezőket szükséges megfigyelni a ki- és bevándorlás mennyiségi mérlegén (egyenlegén) túl:

- milyen összetételű népesség (pl. iskolai végzettség, szakmastruktúra, stb.) vándorol el és be;
- milyen kapcsolatokat „használ”, milyen migrációs kapcsolatokba integrálódik az ország;
- e kapcsolatokban mely strukturális tényezők (például etnikai kapcsolatrendszerek, intézményesült gazdasági struktúrák, globális oktatási intézményrendszerek) játszanak szerepet, és ezek hogyan alakulnak az idő folyamán.

A vándorlási egyenleg változása

Ha az előzőek figyelembevételével kezdünk hozzá a hosszú távú elemzéshez, akkor jól láthatóvá válik (miként a 2. ábra is mutatja), hogy Magyarországon az ötvenes évek elején 1000 főre vetítve közel zérus volt a migrációs egyenleg az ENSZ World Population Prospects adatbázis reziduális módszerrel becsült adatai alapján.⁵ Ez az egyenleg az 1956-os és az 1957 eleji exodus következtében jelentősen negatívvá vált (ami itt a becsült adatokban kb. -150 000 fő). Ezt követően visszaemelkedett a nulla közeli értékekhez. A nyolcvanas években előbb negatív irányba fordult, majd az évtized végétől pozitívvá vált, és egy viszonylag hosszabb időszakra évenkénti 15 000 fő többletet eredményezett a népszámlások közötti népességszám-különbségek és a természetes szaporodás összevetése alapján.

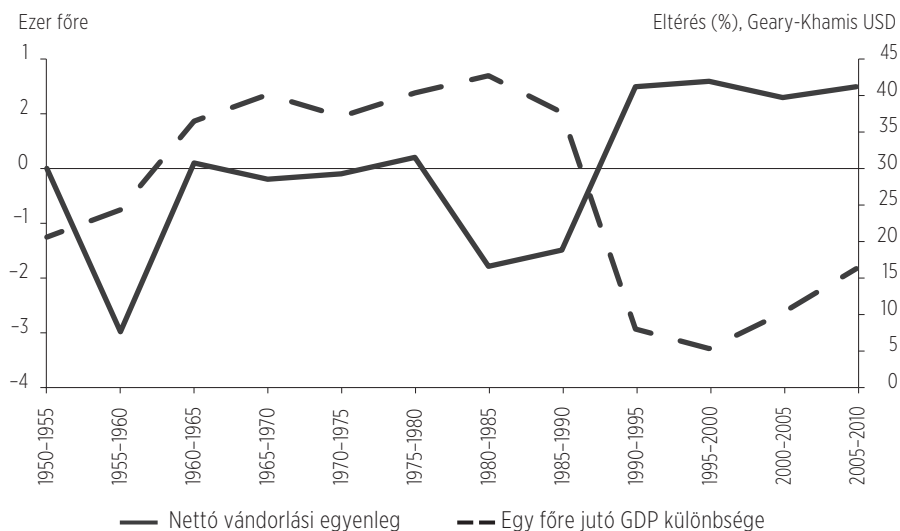
---

⁵ Nettó migráció: a bevándorlók száma mínusz a kivándorlók száma egy adott időszakban, elosztva a befogadó ország lakosságának az egyazon időszakban élő személy-évével (person-year). Ezt a vándorok 1000 főre vetített nettó száma fejezi ki. A legtöbb országban ez a szám a nettó nemzetközi migráció becslésén alapszik, amelyeket a teljes lakosságcsere és a természetes növekedés közötti különbségből származtatnak.

2. ábra: A vándorlási egyenleg és az egy főre jutó GDP világtágtól való százalékos eltérése Magyarországon, 1950–2010

Net migration and GDP per capita in Hungary as a percentage of global average in Hungary, 1950–2010

Források: United Nations, WPP 2011; Maddison database.

Mielőtt a fenti megfigyelések értékeléséhez kezdünk, érdemes ellenőrizni, hogy a vándorlási egyenleg fenti becslése mennyiben igazolható más számításokkal is. Két szerző, Illés Sándor és Hablicsek László 1996-ban úttörő munkát végzett azzal, hogy megpróbálta felmérni az 1956-os kivándorlási hullám hosszú távú hatását (a modellszámításokat megismételték és részben korrigálták 2005-ben; Illés – Hablicsek 1996, 2005). Ezen munkához meg kellett becsülniük kor szerinti bontásban az el- és bevándoroltakat, mégpedig egy olyan időszak vonatkozásában, amikor a magyarországi népszámlálás még nem tartalmazott állampolgársági és születési ország adatokat (ez a változó a 2001-es népszámlálásban szerepelt először). Sőt, a bevándoroltak beáramlására is csak 1980-tól vannak adatok a népmozgalmi rendszerben, illetve értelemszerűen csak nagyon nagy nehézségek árán lehet megbecsülni a legális és illegális kivándorlást és annak összetételét. Megjegyzendő, hogy a kiinduló állapot kapcsán sokat segített egy korabeli tükör elemzés, amely az elvándoroltakra vonatkozott, és amelyet 1990-ben jelentetett meg újra a KSH (KSH Jelentés 1991). A két szerző több más vizsgálat, illetve Tóth Pál Péter belügyi anyagokon nyugvó elemzése (Tóth 1997) alapján a következő eredményekre jutott a vándor-

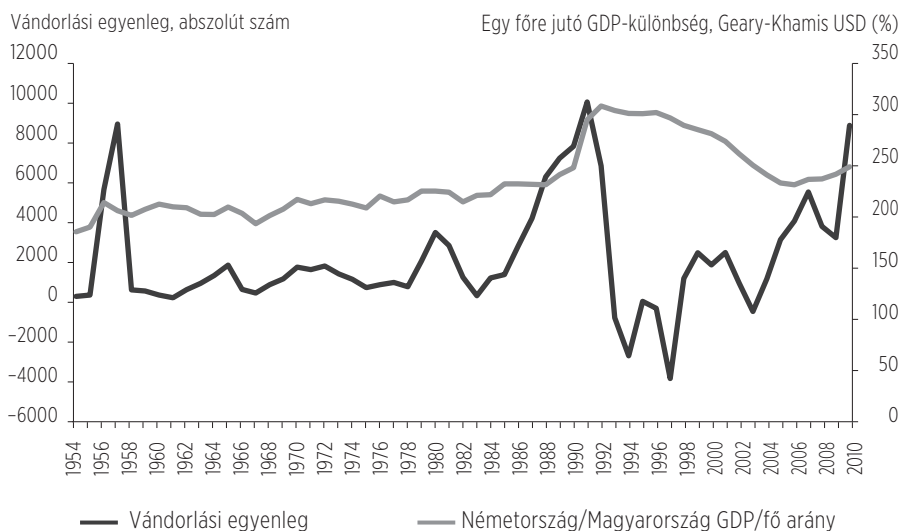
dorlási egyenleg kapcsán. Az általuk közölt ábrában (Illés – Hablicsek 1996: 12) a nyolcvanas évekbeli adatok térnek el leginkább a fent elemzett ENSZ-becsléstől. Ekkor az ENSZ-becslés jóval (mintegy évi 15 ezer fővel) nagyobb elvándorlást jelez a népszámlások összevetése alapján. Ez könnyen adódhat abból, hogy egyenletesebben osztották el a különbségeket az évtized során, vagy éppen Hablicsek és Illés becsülte alul az elvándorlást, különösen a nyolcvanas évek legvégére vonatkozóan. Ezt látszik igazolni például, hogy a német statisztikai hivatal a vándorlási egyenlegében a nyolcvanas évek közepétől 5 és 10 ezer fő közötti elvándorlást jelzett Németország irányába, ami több, mint a két szerző által megadott teljes elvándorló népeségszám, amennyiben eltekintünk az esetleges definíciós problémáktól. Külön megjegyzendő, hogy – amint a 3. ábrán is látható – a két ország közötti gazdasági különbség éppen ekkor ugrott meg, és a német kisebbségre vonatkozó kedvező német bevándorlási politika (Aussiedler jogállás), illetve az egyre nyitottabb határok kedvező emigrációs helyzetet idézhettek elő. Tehát miközben Magyarország növekvő számban fogadott be határon túli magyarokat és vált bevándorló országgá (a KSH népmozgalmi statisztika összesen 62 508 bevándorlóról tud ebben az időszakban), az elvándorlás nem csökkent, hanem valószínűleg nőtt – persze nem olyan mértékben, mint a bevándorlás. Ezt támasztja alá az is, hogy amikor Hablicsek a népszámlálások reziduális összevetése (tehát az ENSZ-módszer) alapján dolgozott, akkor ő maga is erősen negatív egyenleget talált. Sőt az European Social Statistics alapján az évtized teljes veszteségét 192 400 főre tette, ami évi közel 20 ezer főt jelent (Hablicsek 2004: 303–304). Tehát a nyolcvanas évek negatív egyenlege valószínűsíthető, és az ENSZ-becslés nem állhat messze a valóságtól.

Az ENSZ-becsléseken alapuló idősor még egy időszakasz esetében válhat kérdésessé, mégpedig abból a szempontból, hogy aligha lehetett olyan mértékben pozitív, amilyenek az 1. ábra mutatja. A 2000-es években komoly változás következhetett be, Magyarország pedig már 2004-től erősödő emigrációs tendenciákat mutatott (Blaskó – Gödri 2014, Gödri et al. 2013, Blaskó – Németh – Meleg 2014, Hárs 2012), különösen az EU-n belüli vándorlás tekintetében. A tükörstatisztikák és a SEEMIG projekt elvándorlás-vizsgálata egyöntetűen azt mutatta, hogy 2008-tól már exponenciálisan gyorsult az elvándorlás, és az ENSZ-becslés pozitív vándorlási egyenlege már 2010-re is kérdéses lehetett. Földházi a SEEMIG projekt keretében újfajta becsléssel próbálkozott. Így már a kétezres évek elejétől először gyengülő, majd erősödő emigrációs egyenleget mutatott ki a magyar népmozgalmi adatoknak és az

ENSZ születési ország szerinti migrációs mátrixban szereplő magyar elvándorlási állományok adatainak összekapcsolása alapján (Földházi 2014, United Nations, TIMS 2013).

3. ábra: A vándorlási egyenleg és az egy főre jutó GDP-különbség százalékban Magyarország és Németország között, 1953–2010

Net migration and the difference of GDP per capita between Hungary and Germany in percentage, 1953–2010

Források: Maddison database; Wanderungen zwischen Deutschland und Ungarn 1954–2011 Statistisches Bundesamt, Wiesbaden, 2012. KSH adatkérés.

Azt a számunkra fontos következtetést vonhatjuk le mindebből, hogy Magyarország népessége valószínűleg mindvégig aktívabban vándorolt el, mint azt korábban gondoltuk. Ezt jól mutatja, hogy Németország viszonylatában a kilencvenes évek elején is volt egy nagyobb veszteség, majd a 2000-es évektől szintén egyre erősödő negatív egyenleg volt megfigyelhető. A folyamat pedig felgyorsult a 2008-as válság után, amikor Magyarország relatív helyzete Németországgal szemben újból jelentősebben megromlott, miközben a szabad mozgás és munkavállalás utolsó akadályai is lassan megszűntek. Mindent összevetve tehát az ENSZ 2000-es évekre vonatkozó becsült vándorlási egyenlege felülvizsgálatra szorul a negatív irányban.

A vándorlási egyenleg és a relatív jövedelmi pozíció kapcsolatának alakulása

Ezt követően térjünk vissza a 2. ábrához és vizsgáljuk meg, hogy a vándorlási egyenleg változása miképpen függött össze a relatív jövedelmi pozíció alakulásával, ami más demográfiai folyamatok esetében is viszonylag jól jelezte a történeti korszakhatárokat. A 2. ábra alapján, ha jelentős hullámzásokkal is, de a világ egy főre jutó GDP-jének az átlaga felett maradt az ország a vizsgált időszakban. Az ötvenes években globális szempontból relatíve jó helyzetből indult az ország, amely adat értékeléséhez meg kell jegyeznünk, hogy a világ olyan jelentős országai, mint például Kína vagy India az elmúlt néhány száz éves történetük legkomolyabb mélypontját élték át ekkor. Tehát az átlag magán viselte a bomlásnak indult gyarmati rendszer hatására bekövetkezett ázsiai hanyatlás nyomait, és így átélte az európai és ezen belül a kelet-európai országok relatív felértékelődését (Böröcz 2009: 39–53, Pomeranz 2000: 3–26). A hatvanas és a hetvenes évek során Magyarország viszonylagos helyzete sokat javult, és a nyolcvanas évek elején már az elmúlt hatvan év legjobb relatív pozícióját biztosította magának. A nyolcvanas évek végétől gyors zuhanás következett be egészen a világszerte, majd lassú felkapaszkodásra került sor, anélkül, hogy az ország elérte volna a korábbi szintet. Más szóval az ország relatív gazdasági helyzetének változása magyarázhatja a hatvanas és hetvenes évek vándorlási egyenlegének a javulását, hiszen az országból a határ nagyobb nyitottsága ellenére sem vándoroltak el nagyobb számban, mint azt tették például a nyolcvanas évek közepétől, még a rendszerváltozás előtt. Az ország relatív megtartó ereje csak nőhetett, és ebben a nyugalomban a viszonylagos politikai stabilitás is szerepet játszhatott. A nyolcvanas évek közepétől mind a bevándorlás, mind pedig az elvándorlás felgyorsult például Németország viszonylatában, ami azt mutatja, hogy az ország igazodni kezdett a világ fő globalizációs trendjeihez. (Ahogy fentebb láttuk, a világ migránsállománya a nyolcvanas évektől kezdett rohamosan nőni.) Más szóval megnőtt az ország relatív nyitottsága, és emellett, illetve ennek következtében romlani kezdett a relatív jövedelmi pozíciója: ezért is indulhatott meg az elvándorlás. Fontos azonban, hogy a konkrét történeti kapcsolatokon belül elemezzük ezeket a viszonyokat, hiszen az ország egy stabil be- és elvándorló kapcsolatrendszerbe ágyazódott be, és a jövedelmi változások az egyes kapcsolatokon belül érvényesültek és hatottak. A strukturális és történeti iskola meglátásai szerint ezek a tények csakis az adott történeti-migrációs kapcsolatrendszeren belül értelmezhetőek (Portes – Böröcz 1989, Massey et al. 1998). Jól mutatja ezt, hogy például a Németország irányá-

ba mutatkozó jövedelmi és vándorlási „hátrányokat” az ország a Romániából érkező magyarok révén kompenzálta, miközben zajlott a globalizációs nyitás (Melegh 2012, 2015a).

Összegezve tehát, egy ciklikus vándorlási egyenleg valószínűsíthető, azaz az ötvenes évek negatív hulláma után nulla közeli és pozitív egyenleg jöhető létre; majd a nyolcvanas években negatív elvándorlási hullám indult el a globális emelkedésnek megfelelően, amit a környező országokból Magyarország irányába elinduló főképp magyar ajkú népesség idevándorlása ellensúlyozott. Mindeközben az ország a gazdasági növekedés tekintetében végképp leszakadt Európa nyugati és déli térségeitől; ennek ellenére mindvégig megtudta tartani az előnyeit, sőt javította is szomszédjaihoz, különösen Romániához és Ukrajnához képest. Az így létrejövő idevándorlás a kilencvenes évek végétől egyre kisebb mértékben tudta pótolni az elvándorlás veszteségeit (Gödri – Tóth 2010, Gödri 2010, Böröcz 2014, 2015). A 2008-as válságot követően a felgyorsuló elvándorlás ismét emigrációs országgá tette Magyarországot, amikor – már a térség többi országát is érintő – újabb relatív jövedelmi pozícióvesztés indult el, összekapcsolódva egy jelentős társadalmi átalakulással. Ezért azok a magyarázatok, amelyek a magyarországi folyamatok átalakulását a politikai rendszerváltásra mint politikai és határnyitásra vezetik vissza, hibásan érvelnek, mert a globális és regionális összefüggéseket nem elemzik az adott konkrét történeti kapcsolatrendszer és intézményi feltételek keretében.

AZ EL- ÉS A BEVÁNDORLÁSI KAPCSOLATOK TÖRTÉNETI STABILITÁSA

Mielőtt továbblépnénk a folyamatok értelmezésében, érdemes azt is megvizsgálni, milyen mértékű történeti stabilitás jellemzi Magyarország migrációs kapcsolatait a különféle politikai és gazdasági rendszereken átívelően. Hiszen feltételezésünk és a történeti strukturális iskola ajánlásai szerint a hatótényezők és a külső függőségi egyenlőtlenségek konkrét történeti kapcsolatokon belül érvényesülnek, nem pedig egy általános globális hierarchikus térben. A legfontosabb, hogy elemezzük a makroszintű migrációs kapcsolatokat az egyes fontosabb külső viszonylatokban, mert aligha valószínű, hogy ezek a terek teljesen egységes elvek alapján működtek volna. Erre megvan a lehetőségünk, hiszen a Világbank és az ENSZ a becslt és népszámlálási állományi adatok alapján elkészítette a világ összes országára vonatkozó kapcsolatrendszert,

azaz migrációs mátrixokat állított össze (Özden et al. 2011, World Bank 2011). Más szóval a népszámlálások és a kapcsolódó becslések alapján tudjuk, hogy születési ország szerinti bontásban hány magyarországi születésű személy él a világ összes országában, illetve ismerjük a hazánkban élő, de más országban született személyek számát. Így meg lehet adni a legfontosabb célországokat és fogadó országokat (1. és 2. táblázat).

A rendelkezésre álló adatrendszerben Magyarország fogadó országgént csupán becsült adatok alapján elemezhető, hiszen az 1995-ös mikrocenzusig és a 2001-es népszámlásig nem történt valós megfigyelés. Így hosszabb időn át fix arányokat vettek figyelembe az adott nemzetközi statisztikák, tehát számunkra ez az idősor nem használható.⁶ A fogadó struktúra ezért más adatok alapján elemzendő. A küldő struktúra elemzésére az 1960 és 1980 közötti időszak esetében a világbanki mátrixot használjuk, míg az 1990 és 2010 közötti időszakra vonatkozóan az ENSZ-mátrixot. Ezek az adatok azért is megbízhatóbbak, mert célországaink bevándorlási adatai valós és szisztematikus megfigyeléseken alapultak.

1. táblázat: Az öt legfontosabb célországban élő, Magyarországon született személyek száma és aránya a Magyarországról elvándoroltak csoportjában, 1960–1980 (%)

The first five most important target countries of people born in Hungary, 1960–1980. Number and ratio of emigrants (%)

1960			1970			1980		
Célország	N	%	Célország	N	%	Célország	N	%
USA	256 017	41,1	USA	216 934	39,7	USA	156 495	33,2
Kanada	70 902	11,4	Németország	80 920	14,8	Németország	80 675	17,1
Németország	66 670	10,7	Kanada	66 212	12,1	Kanada	62 715	13,3
Ausztria	49 944	8,0	Ausztrália	34 488	6,3	Izrael	27 331	5,8
Ausztrália	29 247	4,7	Izrael	30 701	5,6	Ausztrália	26 988	5,7
Első öt	472 780	75,8	Első öt	429 255	78,5	Első öt	354 204	75,1
Összesen	623 503	100,0	Összesen	547 007	100,0	Összesen	471 656	100,0

Forrás: World Bank 2011; saját számítás.

⁶ Köszönet Kovács Marcellnek és Tátrai Pap Áginnak módszertani és forrásbeli problémák feltárása kapcsán.

2. táblázat: Az öt legfontosabb célországban élő, Magyarországon született személyek száma és aránya a Magyarországról elvándoroltak csoportjában, 1990–2010 (%)

The first five most important target countries of people born in Hungary, 1990–2010. Number and ratio of emigrants (%)

1990			2000			2010		
Célország	N	%	Célország	N	%	Célország	N	%
USA	126 986	31,2	USA	99 162	22,4	Németország	104 000	21,2
Kanada	56 842	23,4	Németország	88 901	20,0	USA	79 701	16,2
Németország	50 833	13,9	Kanada	50 689	11,4	Kanada	51 101	10,4
Ausztrália és Új-Zéland	28 929	7,1	Ausztrália és Új-Zéland	26 494	6,0	Egyesült Királyság	40 310	8,2
Orosz Föderáció	18 236	6,7	Egyesült Királyság	22 636	5,1	Ausztria	38 020	7,7
Első öt	281 826	69,1	Első öt	287 882	64,9	Első öt	313 132	63,7
Összesen	407 594	100,0	Összesen	443 600	100,0	Összesen	491 198	100,0

Forrás: United Nations, TIMS 2013; saját számítás.

Egyszerre több folyamatot figyelhetünk meg. A legfontosabb megfigyelésünk az lehet, hogy a célterület mindvégig a szélesebb értelemben vett Nyugat, amelyen belül Nyugat-Európa és az Európai Unió nyert egyre inkább teret. Ez nyilvánvalóan elsősorban az európai uniós térség intenzívebb kapcsolatrendszerének és átstrukturálódásának köszönhető. Mindeközben a koncentrációs mérőszámok azt is mutatják, hogy egyre diverzifikáltabb lett a migrációs kapcsolatrendszer (az első öt célország súlya leesett 75%-ról 63%-ra).⁷ Kiemelten fontos azonban, hogy hatvan év alatt csekély változás történt az országok és a célországok súlya tekintetében, és a főbb kapcsolatok a rendszerváltozás után is rendkívül stabilak maradtak. Ez jól mutatja, hogy a politikai nyitás önmagában csak egyetlen tényezője lehetett a migrációs folyamatoknak, azaz fennállása során az államszocializmus a kapitalista világgazdaság történeti migrációs kapcsolatrendszeréből nem lépett ki, azok hatását csak részben korrigálta. Tehát a migrációs folyamatokat és egyenlegeket konkrét történeti kapcsolatrendszeren belül érdemes végigelemezni, mert ezek roppant stabilak. Ez is jól mutatja, hogy a migráció nem a különböző individuális szintű „tőkék” és „hasznok” maximalizálásának eszköze, mint ahogy azt a neoklasszikus elméletek feltételezik.

⁷ Az Európai Unióra ezt kimutatta Gödri et al. 2013: 9.

Különösen így van ez a célok kiválasztása esetében, ahol a nem individuális szintű útfüggőség rendkívül erős lehet.⁸

Ez nyilván összefügg azzal, hogy az egyazon országban született migránsokból létrejött jelentősebb diaszpórák nehezen szorulnak háttérbe, már csak demográfiai okokból is. A diszpóra nagysága emellett a migráció egyik kiemelten fontos kumulatív oksági tényezője is (Collier 2013: 38–39, 89–90, Massey 1999: 45–47, Gödri 2010a), hiszen ez a kivándorló népesség számára társadalmi hálózatot jelent. A csupán demográfiai tartalékaiból élő diaszpórák elfogyhatnak, és – ahogy látni fogjuk – ez meg is történik; adott esetekben nem is beszélve arról az esetről, amikor a diszpóra elhagyása általános társadalmi folyamat, éppen az elfogadottsága miatt.

Így nem érdektelen, hogy a célszörzörök rangsorában az Egyesült Államok, Németország és Kanada minden időszakban szerepelt az első öt – sőt ezen belül is az első három – helyen. Tehát ezek az országok a magyarországi elvándorlás legfontosabb szereplői maradtak mindvégig, ami annak köszönhető, hogy az ország korábban, már a 19. század végétől, nagyon erős történeti kapcsolatokkal rendelkezett a transzatlanti migrációs rendszeren belül. Más szóval ezen országok huzamosabban fogadtak magyar bevándorlót, sőt, bizonyos esetekben és bizonyos csoportok (többek között az 56-osok, a politikai indokkal vándorlók, a németajkúak irányában) folyamatos volt a politikai támogatás. Ezen országok vonzerejét kifejezetten tartóssá tette, hogy már a 19. század vége óta folyamatos és tartós keresletet támasztottak a szakmunkás és szakértelmiségi rétegek irányában. Sőt együttes rendszert is alkottak, hiszen Németország sokáig nemcsak befogadta a kelet-európai migránsokat, hanem tovább is adta őket az észak-atlanti migrációs kapcsolatrendszerben (Sassen 1999: 79–81). Ezen túlmenően a főbb migrációs célpontok Magyarországgal szemben töretlenül megőrizték a gazdasági jólétsbeli előnyüket, komoly útfüggőséget mutatva a gazdasági egyenlőtlenség tekintetében; az adott történeti migrációs kapcsolaton belül pedig a vándorlás gazdaságilag is mindvégig előnyös maradt. Különösen érdekes, hogy Észak-Amerika egész idő alatt megőrizte gazdasági jóléti előnyét Európával, és mindenekelőtt Kelet-Európával szemben (*4. ábra*).

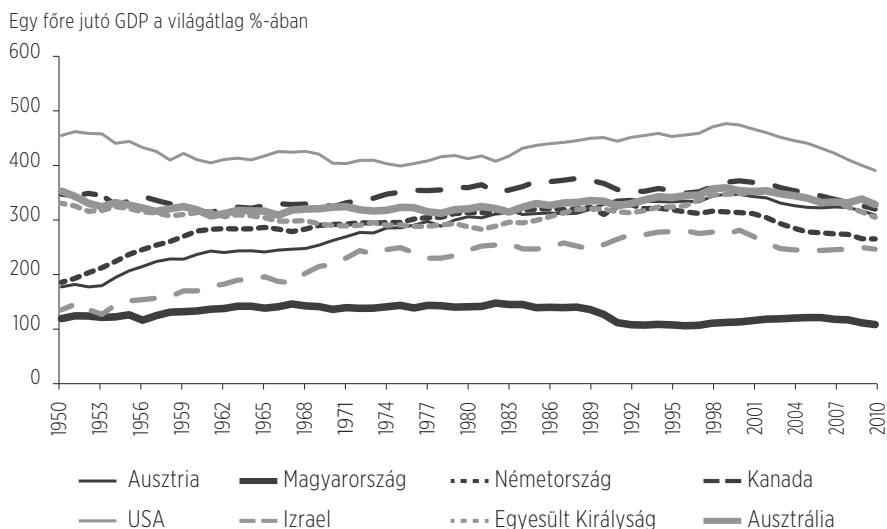
---

⁸ Ennek kapcsán lásd még Blaskó – Gödri 2014, amely szöveg másképpen foglalja állást.

4. ábra: Egy főre jutó GDP a világátlag százalékában Magyarország és legfontosabb célországai esetében, 1950–2011, Geary-Khamis USD

GDP per capita as a percentage of world average in Hungary and its key migratory target countries, 1950–2011, in Geary Khamis USD

Forrás: Maddison database; saját számítás.

Más szóval egy migrációs kapcsolat folyamatosan és stabilan működhetett, ha már egyszer létrejött, miközben az egyenlőtlenség megmaradt. Ami persze nem ad közvetlen magyarázatot a vándorlás adott irányára, noha nyilván fontos előfeltétele volt (Portes – Böröcz 1989). Tehát nem a makroszintű tasztítás-vonzás elmélet működött mechanikusan, hanem a folyamatosan fennálló egyenlőtlenség fonódott össze a migrációs kapcsolat önjelével és intézményrendszerével. Ez pedig az államszocializmus idején, a vasfüggönyön át is érvényesült, és e jellegzetesség miatt kapott politikai színezetet. E stabilitásból kifolyólag pedig nem meglepő, hogy a rendszerváltás után is fennmaradt, bár a létrejövő EU-blokk intézményi rendje és belső egyenlőtlenségi rendszere bizonyos kapcsolatokat fel- és leértékelt, illetve átalakított.

Például Ausztria már 1960-ban feltűnik a rendkívül erős történeti kapcsolatok, az 1956-os elvándorlás és a közelség miatt, majd hátrébb szorul, és a 2000-es évek végétől válik megint fontos szereplővé. Ez persze nem azt jelenti, hogy Ausztria valaha is alacsony rangú célország lett volna. Hanem egyrészt azt jelenti, hogy az államszocializmus idején még inkább tranzitország volt, amelyben szerepet játszhatott, hogy jövedelmi szempontból éppen felkapaszkodó-

ban volt. Másrészt, főképp a kilencvenes évektől itt sokkal inkább volt jellemző az ingázó kapcsolat, mint más területek esetében (Hárs 2012, Blaskó – Gödri 2014).

Ausztrália egészen a kilencvenes évekig kiemelt szereplő volt a magyarországi migrációs kapcsolati rendben, de utána a jövedelmi különbségek csökkenése nélkül veszített a jelentőségéből. Valószínűleg az Európai Unió szabadabb terének bővülése és a belső uniós szabadságok növekedése vezetett ahhoz, hogy egy viszonylag kisebb diaszpóra, a nagyobb távolság és a fogadó gazdaság kisebb súlya miatt leértékelődött. Megjegyzendő azonban, hogy mind a mai napig van utánpótlása ennek a kapcsolatnak, és a Magyarországról Ausztráliába elvándoroltak száma nem csökken, hanem mindvégig stabil marad.

Az Egyesült Királyság már a hatvanas években is fontos partner volt, bár a 2000-es évekig nem volt benne az első ötben. Mindvégig a jelentősebb 7–8. hely környékén volt található a Világbank adatai szerint, leszámítva az 1970-es évet (ekkor a 11. helyen szerepelt, és megjegyzendő, hogy abszolút számban is mélypont volt ez, sem előtte, sem utána nem volt ennyire alacsony az érték). Ez az ország a 2000-es évtől vált igazán fontos szereplővé, ami azt is mutatja, hogy önmagában a stabil jövedelemkülönbség és a létező történeti kapcsolat mellett más tényezők is szerepet játszanak a migrációs kapcsolati rendszerekben. Nem egyszerűen a 2004-es EU-s munkaerő-piaci nyitás játszott benne szerepet, hanem hogy már 1990-től dinamikusan nőtt a létszám az első tízezertől a több tízezerig. Tehát létezett már egy diaszpóra, illetve migrációs szempontból releváns kapcsolatrendszer, amire ráépülhetett a migrációs folyamat. Ez persze nem jelenti azt, hogy az ingázó mozgás, az utazási és az oktatási kapcsolatok szerepének növekedése ne jelentett volna később egy olyan pluszt, ami ezt a célországot kiemelt jelentőségűvé tette (Blaskó – Gödri 2014).

Izrael az 1970-es években feltűnt az első öt célország között, majd súlya lecsökkent, de később sem vált lényegtelenné. Mind a mai napig jelentősebb népesség jelzi, hogy Magyarországon született. Ez a kapcsolat külön elemzést érdemel, hiszen történeti ok-rendszere több szempontból is speciális, lévén, hogy egy új állam születéséről van szó. Ugyanígy külön végiggondolandó Oroszország és a Szovjetunió esete, amely a háborúk folyamán jobbra egy kényszer révén létrejött diaszpóra területe lett. Oroszország (SZU) 1990-ben feltűnt ugyan az első öt célország között, később azonban kiesett. Megjegyzen-

dó, hogy a világbanki adatbázis az 1990 előtti időszakra a Szovjetunió esetében mindvégig zérus összeget jelentett adathiány miatt, tehát előfordulhat, hogy ez a kapcsolat a korábbi időszakban jóval élőbb volt. Nagyon valószínű, hogy a történeti katasztrófák során kialakuló kapcsolatok, a kényszermigrációk következtében, illetve a hosszabb ideig fennálló politikai kapcsolatok eredményeképp ez a célországi kapcsolat nem volt alacsony rangú Magyarország számára a második világháború nyomán. Mindeközben azt is látni fogjuk, hogy fontos bevándorló kapcsolat fűz össze bennünket mind a mai napig. Az el- és a bevándorlás részben össze is kapcsolódhatott a strukturális változások dinamikájának megfelelően.

Fontos azt is megjegyezni, hogy valószínűleg éppen a történeti kapcsolatoknál fogva eltérő emigrációs profilok alakultak ki. A legújabb kivándorló kutatások, amelyek Európára koncentrálnak, Németország és Ausztria esetében a masszív kapcsolaton túl egy sajátos profilt is mutatnak, mégpedig éppen a szakmunkás rétegek hangsúlyos szereplésével. Ez a fajta kapcsolat komoly hagyományokkal rendelkezik itt, és történeti intézményi rendjei már az államszocializmus korszakától kezdve fennállnak (a migrációs profilok kapcsán lásd Hárs 2012, Blaskó – Gödri 2014). Ez a korszakokon átívelő intézményi rend úgyszintén azt igazolja, hogy a kelet-német kapcsolatokon túl a kapitalista világgazdaság is folyamatosan igényt tartott a kelet-európai munkaerőre, és szervezett formában mindvégig használta. Ez persze nem volt annyira jelentős, mint Jugoszlávia esetében, ahol a szocializmus helyi változatát jellemző munkanélküliség miatt már a korai időszaktól kezdve szervezett formában exportálták a munkaerőt (Brunnbauer 2009, 2016: 251–310).

A fogadó kapcsolatok az államszocializmus időszakára vonatkozóan nehezen követhetők hosszabb távon, főként ami a születési ország szerinti állományi adatokat illeti, miután a világbanki mátrix nem használható. Rendelkezésre áll azonban a népmozgalmi adatbázis áramlási struktúrája, amely adatbázis alapján megvizsgálható, hogy évtizedenként mely országokkal állunk leginkább kapcsolatban az évtizedenkénti kumulált beáramlási adatok alapján, legalábbis a nyolcvanas évek elejétől. Ebben az esetben az első 10 országot vettem alapul, már csak azért is, mert több ország a politikai feldarabolódás miatt több kategóriába került (3. táblázat).

3. táblázat: Küldő országok szerint kumulált beáramlás Magyarországra, 1980–2009
Cumulated inflow of migrants by sending countries between 1980 and 2009

	1980–1989		1990–1999		2000–2009
Románia	50 517	Románia	83 976	Románia	92 170
Lengyelország	11 730	Jugoszlávia új	17 458	Ukrajna	27 913
Szovjetunió	7 955	Ukrajna	12 091	Németország	13 509
NDK	4 440	Kína	11 276	Kína	9 798
Kuba	4 232	Németország	5 190	Szerbia	9 710
Csehszlovákia	2 783	Jugoszlávia régi	4 456	Szlovákia	7 904
Jugoszlávia régi	2 075	Egyesült Államok	4 291	Egyesült Államok	6 122
Vietnám	2 043	Szovjetunió	3 547	Szerbia és Montenegró	4 923
Németország	1 888	Oroszország	3 417	Jugoszlávia új	3 951
Líbia	1 046	Lengyelország	2 627	Ausztria	3 292
Első tíz összes	88 709	Első tíz összes	148 329	Első tíz összes	179 292
Első tíz aránya	86,49%	Első tíz aránya	81,63%	Első tíz aránya	77,00%
Összesen	102 566	Összesen	181 706	Összesen	232 855

Forrás: KSH, Népmozgalmi adatok; saját számítás.

Fontos látni, hogy az első tíz állam súlya alapján (amelyek részben a politikai határok átalakulása miatt átfedik egymást) egy viszonylag koncentrált kapcsolatrendszerrel van szó, miközben megjegyzendő, hogy ha lassan is, de ez a diverzifikáció nő a teljes volumen növekedése közben. A kapcsolat a környező államokkal mindvégig erős marad. Románia, a volt Jugoszlávia (összevonva az összes kapcsolódó kategóriát), Ukrajna (illetve a kapcsolódó kategóriák) és Szlovákia mindvégig kiemelt szerepet játszott, azaz az államszocializmus bukása sem változtatott ezen a szerkezeten. Talán csak jóval egyértelműbbé vált ez a kapcsolati függés, amelyben komoly szerepe volt az etnikai kapcsolatrendszernek. Ezt a kapcsolatrendszert a hálózati kapcsolatokon túl az etnikai privilégiumok egy egész sora, a pozitív befogadói attitűdök és nem utolsósorban a fennmaradó gazdasági egyenlőtlenségek is támogatják és támogatták (többek között lásd Gödri – Tóth 2005, Sík 2000, Meleg 2008, 2011, 2012, Meleg et al. 2004). Azonban ez nem jelentette és nem jelenti azt, hogy az etnikai kapcsolatok automatikusan magyaráznák a migrációs választásokat. Érdekes ezeket más tényezőkkel együtt elemezni, még akkor is, ha a jövedelmi előnyök is egyértelműek. Jól jelzi az automatizmus hiányát például, hogy – Horváth István és Kiss Tamás legújabb tanulmánya alapján – Moldávia felől Románia csak igen kis számban kap „etnikai” bevándorlót, miközben Románia etnikai privilégiumokat nyújt a bevándorlóknak, jövedelmi szempontból gazdagabb, és az Európai

Unió intézményrendszerének is fokozatosan részesévé vált (Horváth – Kiss 2015). Tehát a küldő és a fogadó ország etnikai kapcsolatai alapján minden a tömeges bevándorlás irányába mutatott, ám mégsem ez történt és történik. Így ebben az esetben pontosabb, ha egy, a történeti struktúrákon alapuló komplex (részben etnikai) regionális migrációs térről beszélünk, amely a változó nemzetpolitikai időszakokat is túléli. Figyelemre méltó az is, hogy a szocialista vagy szocialista irányultságú országok – így Lengyelország, Kuba, Líbia és Vietnám – jelentős szerepet játszottak az államszocializmus időszakában, miközben ezek a kapcsolatok a rendszerváltás idején leértékelődtek. Később Kína, mint szocialista és nem európai állam vált fontossá bevándorlói szempontból (Nyíri 2010, Pieke et al. 2004). Ezen államokkal, illetve a Szovjetunióval és az NDK-val fontos vándormunka-szerződések voltak érvényben a hetvenes és a nyolcvanas évek során, amely kapcsolatok a kilencvenes évek eleje után teljesen megszűntek vagy jelentősen átalakultak.

Ezen szocialista migrációs kapcsolatok egy része azonban a küldő országok felől is értékelhető. Az európai migrációs rendszer háború utáni történetében fontos szerepet játszott az európai gyarmati rendszer felbomlása az ötvenes, hatvanas és hetvenes években. Az ötvenes évek elejéig ez a rendszer még a felbomlás állapotában volt, a koloniális rendszerek fennállása alatt pedig a gyarmatosító országok elzárkóztak a gyarmatosított népek „fogadásától” (Joppke 2005: 93–156). Sőt a migráció ellentétes irányú volt, a gyarmatosított országok ugyanis kivándorló területet jelentettek a gyarmatosító országok számára, amelyek jelentős gyarmatosító diaszpórákat tartottak fent a világ számos fontos területén. A felbomlás időszakában, az ötvenes években ezek a csoportok még pozícióik megtartásáért küzdöttek, és igen komoly konfliktusokba bonyolódtak, illetve a legdurvább eszközöket is bevetették a gyarmati elnyomás fokozására (Melegh 2015). Ezen gyarmatok függetlenedése vezetett el ahhoz, hogy nagymértékű „európai” visszaáramlás indult el ezekbe az országokba, illetve ezen államok lassan megnyitk a külső munkaerő irányában. Egyrészt ezek az országok aktívan keresték az olyan munkavállalókat, akik a gyarmatosítók nyelvét beszélik. Másrészt pedig súlyosan destabilizált területeket hagytak maguk után, amelyeket a destabilizáció és a kapcsolódó háborús-területi konfliktusok miatt nagy számban hagyott el a – sokszor elképesztő körülmények között – kivándorló népesség.

Kelet-Európa és ezen belül Magyarország esetében az európai gyarmati konfliktusok és a gyarmati rendszer felbomlásának következményei közvetlen módon nem játszottak komoly szerepet, és az ötvenes és kilencvenes évek között kisebb számban érkeztek hozzánk bevándorlók a volt gyarmati területek-

ról. Megjegyzendő, hogy a kapcsolatrendszer nem volt szűk körű, viszonylag alacsony intenzitású maradt, és ezen kapcsolatok szervezésében fontos szerepet játszottak a szocialista blokkhoz fűződő újfajta kapcsolatok, amelyek segítettek a gyarmati népek Nyugattól való függetlenedését. Akik ideérkeztek, azok főképp vagy munkások voltak (például szövönők), vagy a magyarországi felsőoktatásban vettek részt. Magyarországra a következő volt gyarmati területekről érkezett évi átlagban tíz főnél több bevándorló a nyolcvanas években: Mozambik, Angola, Nigéria, Algéria, Líbia, Szudán, Egyiptom, Libanon, Palesztin Felszabadítási Front, Szíria, Jemen, Irak, Kambodzsa, Laosz, Vietnám.

Ezen meginduló kapcsolatok a kilencvenes években részben hátrébb sorolódtak, de nem állítható, hogy teljesen megszűntek volna. Afrika és Ázsia bizonyos területei mind a mai napig háttérként szolgálnak a magyarországi bevándorlási rendszerben. Ugyan fennmaradtak a felsőoktatási kapcsolatok, amelyek részben a hosszabb távú migrációt szervezik, mégis inkább a transznacionális gazdasági kapcsolatok váltak fontossá ezen a téren (Pieke et al. 2004).

Mint azt az alábbi, állampolgárság szerint osztályozó 4. táblázat, illetve az 5. és 7. ábra is mutatja, a környező államokon túlmenően néhány fontosabb bevándorlási célország is megjelent, úgymint Németország és – kisebb súllyal – az Egyesült Államok. Ezen országok valós migrációs partnerországok, azaz Magyarország szempontjából mind az el-, mind a bevándorlás szempontjából fontos tényezők. Az itt lezajló migrációs csere más folyamatokkal is összekapcsolódhat, és kiemelt jelentőségű lehet globális történelmi elemzésünk szempontjából.

4. táblázat: Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok a főbb kibocsátó országok szerint, 1995–2010

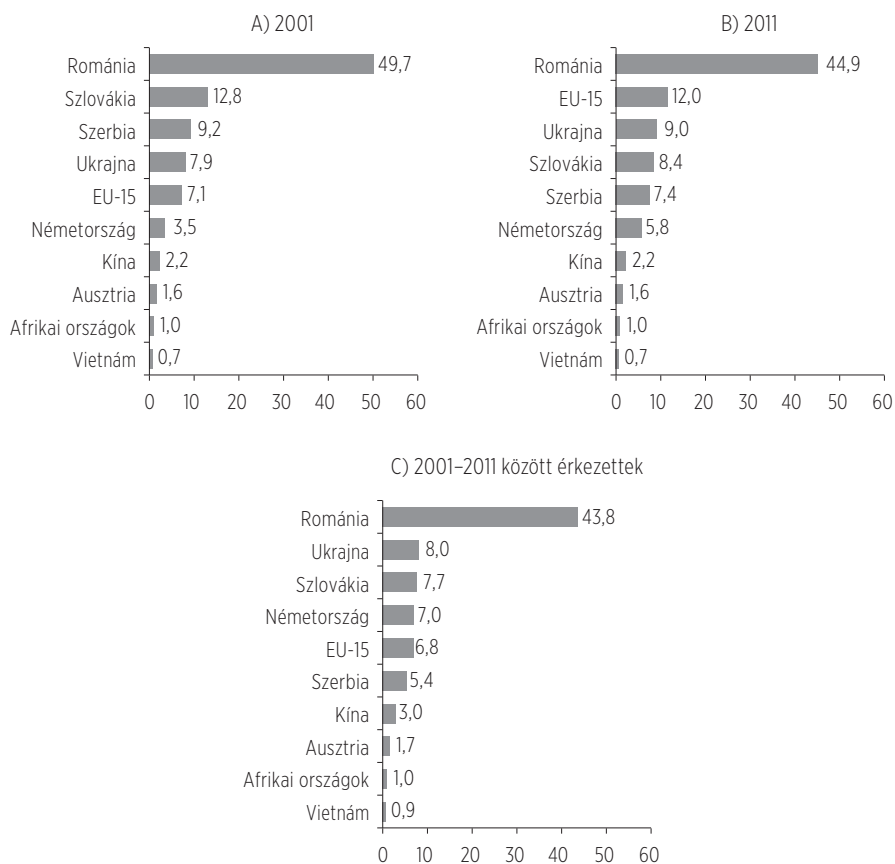
Foreign citizens residing in Hungary by country of origin, 1995–2010

1995		2001		2010	
Kibocsátó ország	N	Kibocsátó ország	N	Kibocsátó ország	N
Románia	68 439	Románia	41 561	Románia	72 720
Szerbia	15 297	Szerbia	12 664	Németország	18 691
Németország	7 427	Ukrajna	8 947	Ukrajna	17 241
Lengyelország	4 628	Németország	7 493	Szerbia	17 197
Ukrajna	3 501	Kína	5 819	Kína	11 173

Forrás: KSH, STADAT 2016.

5. ábra: Külföldön születettek megoszlása országok szerint 2001-ben és 2011-ben, illetve a 2001 és 2011 között érkezettek körében

Foreign born persons in Hungary by country of birth and by period of arrival in 2001 and 2011, and among those who arrived between 2001 and 2011

Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

Összefoglalva, Magyarország bevándorlási struktúrája nagymértékben és stabilan a szomszédos államokon nyugszik, amely történeti migrációs rend az etnikai kapcsolatokon túl részét képezi egy tartósan, rendszereken áthúzódóan fennálló regionális gazdasági egyenlőtlenségi rendszernek is. Mindeközben Magyarország a szocialista blokk fennállása idején a globális változások és a keleti blokk sajátos érdekei mentén aktív kapcsolatokat épített ki olyan blokkbeli és harmadik világbeli országokkal, amelyek közül Vietnám maradt meg fontos kapcsolatként. A többiek (Lengyelország, Líbia, Kuba) súlya a későbbiekben visszaesett. A kapcsolatrendszer illetően változásának oka nem feltétlenül keresendő

közvetlenül a politikai kapcsolatok átalakulásában (bár ez is jelentős), hiszen a gazdasági szerkezet megváltozása is nagyban hozzájárulhatott a leépüléshez. Magyarország textilipara az 1990-es évek elejét követően leépült, megszűntek/leálltak a bányák, illetve befejeződtek olyan nagy beruházások, mint a beremendi cementmű, ahol jelentősebb lengyel külföldi munkaerő dolgozott. Más oldalról Magyarország elvesztette erős és valós migrációs kapcsolatait az észak-afrikai és közel-keleti államokkal, ami jól mutatja a neoklasszikus elméletek hiányosságait, hiszen a jövedelmi érdekek fennmaradása nem jelentette a tömeges migráció fennmaradását.⁹ Magyarország emiatt olyan országokkal áll migrációs fogadói kapcsolatban, amelyek maguk is fontos kibocsátók a tágabban vett Nyugat irányában, azaz ők maguk is egy kiürülő térséget képviselnek. Más szóval, történeti kapcsolataink okán a fogadói viszonyban versenybe kényszerültünk más fogadó államokkal, ami pedig megnehezíti, hogy migrációs csere révén pótolni tudjuk a mind intenzívebben elvándorló magyarországi népességet (Melegh 2012, Fassmann et al. 2014, Gödri – Kiss 2009).

A FIKTÍV MIGRÁCIÓS CSERE ALAKULÁSA EGYES MIGRÁCIÓS KAPCSOLATOK SZERINT A 2000-ES ÉVEKBEN

Milyen fiktív migrációs csere zajlik társadalmi szempontból ezen történeti kapcsolatrendszerekben, és mennyire egyenlőtlenek ezek a cserék? Az elemzés során a bevándorlás idejének figyelembevételével azt vizsgáljuk, hogy a történeti folyamatok eredményeképp mely születési ország szerint kialakított bevándorló csoportok fedik le leginkább azt a népesség-összetételt, amit az elvándorló csoportok esetében megfigyelhettünk. Ezen elemzés első változatában a kilencvenes évekre és a 2000-es évek elejére vonatkozó adatokat vizsgáltuk a migráns csoportok egy része számára szükséges munkavállalási engedélyek alapján (2004 óta ez az adminisztratív adat már csak a tagállamokon kívüliekre vonatkozóan áll rendelkezésre). A 6. ábrából jól látszik, hogy Magyarország a kilencvenes évek eleji átalakulás eredményeképp a munkaerő-importját is növelte, főképp a térségen belül. Egy korábbi elemzés során azt is meg tudtuk mutatni, hogy ez a folyamat egy súlyosan egyenlőtlen munkaerő-csererendszerbe illeszkedett (Melegh 2008). Ennek részeként a „nyugat”, azaz az EU 15 tagállama felől inkább magas iskolai végzettségű munkavállalói csoportok érkeztek, míg

---

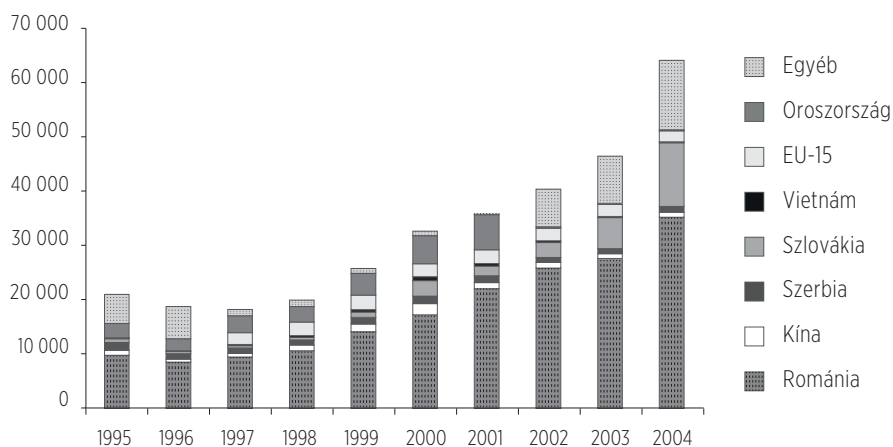
⁹ Megjegyzendő, hogy ezért is annyira elutasító a menekültválság kapcsán a magyarországi, és tágabban a térségbeli közvélemény.

Ukrajna és Románia felől alacsony iskolai végzettséget igénylő fizikai és szolgáltatói munkát végző csoport áramlott be a munkavállalási engedélyt kérők csoportján belül. Ez a „kelet-nyugat lejtő” jól mutatja, hogy Magyarország ekkorra visszailleszkedett egy adott hierarchikus gazdasági rendbe, ahol a hazai népesség köztes szerepe folytán a két irányból érkező munkaerő-bevándorlás közepette komplementer vagy éppen versenyhelyezetbe került. Ez egyrészt bekövetkezett az eltérő vállalati menedzsment szintjén, hiszen az Ausztriából és Németországból érkező befektetők kliensi elitet is exportáltak Magyarországra, másrészt a kétkezi munka szintjén, ahol a kárpátaljai vagy éppen erdélyi szak- és betanított munkások kerültek pozícióba. Ebbe a „kelet-nyugat lejtő” mintázatba Szerbia (az akkori Jugoszlávia) és Kína nem igazán fért bele, hiszen Jugoszlávia felől vállalkozók és magasan képzett értelmiségiek áramoltak be viszonylag nagy számban, míg Kína esetében szolgáltatók és kisvállalati vezetők érkeztek elsősorban. Ez jól mutatja, hogy az egyenlőtlenségi rend és a történeti kapcsolatokon túl más konkrét történeti és intézményi tényezők is szerepet játszanak, mint például a jugoszláviai háború, a szerbiai elnyomás és a kapcsolódó NATO-bombázás, amely a szerbiai elitet „menekülésre kényszerítette”. Amint azt lejjebb még elemezni fogjuk, ilyen tényező lehet a társadalmi elutasítás is, amelynek egyik legfőbb példája, hogy például a Kínából érkezők közvetítő kisebbségként egy elkülönülő munkaerő-piaci és társadalmi szegmensbe lépnek be. Ez még

6. ábra: Az adott év december 31-én érvényes munkavállalási engedélyek alakulása főbb országok szerint, 1995–2004

Work permits valid on December 31 by sending countries, 1995–2004

Forrás: NMHKEF 2011; saját számítás

inkább arra figyelmeztet minket, hogy elemzéseinket csak konkrét kapcsolatok mentén szabad végeznünk, és egy általános globális egyenlőtlenség nem jelent elégséges magyarázatot arra, hogy az egyes országok miképpen kapcsolódnak be az emberek globális áramlásába.

A kétezres évekre vonatkozóan a munkaerő-felmérési adatokon túl népszámlálási adatok, illetve munkavállalási engedélyek is rendelkezésre állnak. Fontos, hogy mindkét esetben vannak születési ország szerinti adatok, azaz kiküszöbölhetőek az állampolgárság megadásában jelentkező egyenlőtlenségek (Sárosi 2011, Meleg 2012). Megfordítva persze ezek a diszkrimináció fontos jelzései, azaz az e téren jelentkező egyenlőtlenségek számunkra is érdekes egyenlőtlenségi viszonyrendszereknek tekintendők. A munkaerőcser területén Hárs Ágnes nagyon fontos munkát kezdett el, amikor a munkaerő-felmérés alapján megvizsgálta mind az elvándorlás, mind pedig a bevándorlás 1997 és 2012 közötti összetételét és volumenének alakulását. Úgy gondoljuk, hogy eredményei a magyarországi vándorlásra vonatkozóan szociológiaelméleti szempontból is figyelemreméltóak (Hárs 2012). Elemzése összekapcsolódik a SEEMIG projekt 2013-as elvándorlási eredményeivel, amely projekten belül Blaskó Zsuzsa és Gödri Irén közölt nagyon fontos összetételi eredményeket (Blaskó et al. 2014, Blaskó – Gödri 2014). Az alábbi áttekintésben ezeket az eredményeket vetjük össze röviden a 2001-es és 2011-es népszámlálás születési ország szerinti összetételeivel, amelyek összehasonlíthatóan mutatják meg, hogy Magyarországon milyen kapcsolatrendszerben milyen összetételű csoport talált magának helyet.

A Magyarországról való elvándorlás esetében mind a munkaerő-felmérés hosszú távú elemzése, mind pedig a SEEMIG projekt egy időpontra irányuló, de történeti trendeket is feltáró elemzése alapján jól látható, hogy egy összetételében fiatalabb, és kisebb-nagyobb mértékben férfi többletet mutató, a magyarországi népességhez képest jobban foglalkoztatott népesség hagyta el tartósabban az országot (Blaskó et al. 2014). Tudjuk továbbá azt is, hogy míg a 18–74 év közötti itthon maradottak 18%-a rendelkezik felsőoktatási végzettséggel (egyetem, főiskola), addig az 1989 után kivándoroltak hasonló korcsoportjaiban ez az arány 32%.

Mint már jeleztük, ebben az elvándorló viszonyrendszerben az egyes európai országok karakteresen eltérő mintázatot mutattak (az USA és Kanada esetében erre nincs közvetlen adat). Ausztria, illetve főképp Németország irányában szakmunkás végzettségű és szakmunkát végző férfiak hagyták el az országot; míg az Egyesült Királyságba vándorló tömegek körében arányaiban több volt a nő, illetve még a Németországba és Ausztriába távozóknál is fiatalabbak voltak

(Blaskó et al. 2014, Blaskó – Gödri 2014). Ez alapján úgy fogalmazhatunk, hogy a történetileg fennálló európai kapcsolatok esetében nem elsősorban a magas végzettségűek kiáramlása az igazán figyelemreméltó, hanem a szakmunkás-rétegé, amely jól mutatja az immár régóta ismert ausztriai és német munkaerő-kereslet erejét. Ezen történeti kapcsolatrendszeren belül munkaerő-közvetítő cégek működnek, és olyan bér- és alkalmazási viszonyok érvényesülnek, amelyek képesek közvetlenül megmozdítani az embereket az adott országon belüli földrajzi struktúrában (Hárs 2012).

A fenti kiáramlással szemben Magyarország a kilencvenes évek elejétől hosszabb ideig elegendő számban talált bevándorlót. Ezért érdemes megnézni, hogy ezek tudták-e ellensúlyozni a „veszteségeinket”. Először is meg kell jegyezni, hogy – leszámítva a Távol-Keletről érkezőket – a korszerkezet a másutt születettek körében rosszabb, mint az 1989 után elvándorolt népesség korösszetétele, különösen ha az ausztriai és a német viszonylatot nézzük. A SEEMIG elvándorlási adatfelvétel alapján, Blaskó és Gödri szerint 1989 után a 20 és 59 éves kor közötti elvándoroltak közel 70%-a 40 év alatti volt (Blaskó – Gödri 2014: 303).

Amennyiben a Magyarországon született népességre vonatkozóan vizsgáljuk a kormegoszlást (5. táblázat), akkor a bevándorlók (a külföldön születettek) mindenképpen jobb korösszetételt mutatnak, mint a Magyarországon születettek. A Magyarországon születettek közel 56%-a volt a 20–59 év közötti korcsoportokban, míg a külföldön születettek esetében ez az arány meghaladta a 61%-ot. Néhány ország azonban kivételt képez. Szlovákia esetében ez a második világháború utáni áttelepítések miatt alakult másképpen, Ausztria esetében pedig igen „rossz” a bevándorlók korösszetétele, még a legutóbbi időkben bevándoroltak esetében is. Amennyiben a SEEMIG felmérés szerint haladunk, és az 20–59 évesek belső megoszlását vizsgáljuk meg, akkor az látszik, hogy a bevándorló csoportok szinte mindegyike a Magyarországon születettek belső arányait mutatja, azaz a 20–39 évesek ennek a korosztálynak közel 50%-át teszik ki. A bevándorló csoportok egyike sem mutatja az 1989 után elvándorolt magyarországi népesség kormegoszlását (6. táblázat). A legnagyobb negatív eltérés Ausztria és Vietnám esetében figyelhető meg, ahol ezek a korcsoportok a honos népességnél kisebb arányt képviselnek. A legnagyobb irányú pozitív eltérés pedig Szlovákia és az afrikai országok esetében látható, miközben még ezek a belső arányok sem érik el a SEEMIG által mért 70%-os arányt. A táblázatokból jól látszik, hogy csak a 2001 és 2011 között érkezettek esetében alakul „megfelelően” a kormegoszlás, azaz a frissen bevándoroltak képezik le a SEEMIG alapján mért elvándorló korösszetételt.

5. táblázat: A Magyarországon élő, de külföldön született személyek aránya az érkezés ideje, a születés országa és korcsoportok szerint, 2011 (%)

The age composition of people residing in Hungary by country of birth and the time of arrival in 2011 (%)

Születés országa	Korcsoport	Magyarországi tartózkodás kezdete				Összesen
		-1988	1989–2000	2001–2011	Ismeretlen	
Románia	0–19	0,0	1,7	10,6	18,7	5,0
	20–59	30,7	79,8	70,9	64,3	66,9
	60–X	69,3	18,5	18,5	17,0	28,1
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Szerbia	0–19	0,0	3,5	13,7	18,7	7,4
	20–59	8,9	78,4	63,5	65,5	58,7
	60–X	91,1	18,1	22,7	15,7	33,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Szlovákia	0–19	0,0	2,0	13,7	18,8	4,4
	20–59	9,0	51,7	64,8	65,2	30,0
	60–X	91,0	46,2	21,5	16,1	65,6
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ukrajna	0–19	0,0	3,6	13,0	19,5	7,6
	20–59	37,1	73,6	65,9	63,4	61,6
	60–X	62,9	22,8	21,1	17,2	30,8
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Ausztria	0–19	0,0	15,8	25,5	18,6	16,5
	20–59	10,6	33,9	37,8	64,1	37,9
	60–X	89,4	50,3	36,6	17,3	45,6
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Németország	0–19	0,0	11,6	20,8	18,4	14,5
	20–59	59,8	46,5	48,7	65,5	55,1
	60–X	40,2	42,0	30,5	16,1	30,3
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Kína	0–19	0,0	2,4	11,9	17,3	9,9
	20–59	82,1	93,2	85,8	64,3	82,9
	60–X	17,9	4,4	2,3	18,5	7,2
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Vietnám	0–19	0,0	6,9	11,4	17,8	8,3
	20–59	93,3	88,7	85,5	61,6	87,2
	60–X	6,7	4,4	3,1	20,5	4,5
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Afrikai országai	0–19	0,0	5,6	13,9	16,8	11,7
	20–59	79,1	87,8	84,5	66,4	79,3
	60–X	20,9	6,7	1,6	16,8	9,0
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Egyéb külföldi ország	0–19	0,0	9,5	26,4	18,0	16,3
	20–59	42,8	73,1	64,4	64,6	61,8
	60–X	57,2	17,4	9,3	17,3	21,9
	Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

6. táblázat: A Magyarországon élő, de külföldön született 20–59 évesek aránya az érkezés ideje, a születés országa és korcsoportok szerint, 2011 (%)

The age composition of people residing in Hungary, born abroad and between the age of 20–59 by country of birth and the time of arrival in 2011 (%)

Születés országa	Korcsoport	Magyarországi tartózkodás kezdete				Összesen
		–1988	1989–2000	2001–2011	Ismeretlen	
Románia	20–29	5,97	13,81	30,19	22,66	18,77
	30–39	14,84	29,92	39,93	34,30	32,00
	40–49	35,78	36,21	19,65	22,40	30,20
	50–59	43,41	20,06	10,23	20,64	19,03
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	10 279	64 227	37 128	6 549	118 183
Szerbia	20–29	4,81	19,74	45,66	24,91	26,35
	30–39	11,83	25,35	30,60	32,40	27,42
	40–49	25,88	32,79	14,11	21,69	26,17
	50–59	57,49	22,11	9,63	21,00	20,06
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	541	9 471	4 069	3 015	17 096
Szlovákia	20–29	2,06	14,51	46,07	22,37	31,57
	30–39	10,59	42,18	32,87	30,33	30,42
	40–49	23,91	28,57	12,40	23,65	17,81
	50–59	63,43	14,74	8,66	23,65	20,21
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	1 794	1 778	5 991	389	9 952
Ukrajna	20–29	3,23	18,93	36,94	22,32	22,43
	30–39	10,98	32,20	33,09	33,58	29,70
	40–49	22,84	27,91	16,01	23,46	23,12
	50–59	62,95	20,96	13,96	20,64	24,75
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	3 034	9 225	6 259	3 261	21 779
Ausztria	20–29	8,21	30,18	19,59	20,21	21,21
	30–39	13,43	9,23	23,43	33,44	24,34
	40–49	15,67	30,63	26,63	24,41	25,84
	50–59	62,69	29,95	30,35	21,95	28,62
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	134	444	781	975	2 334
Németország	20–29	5,25	31,56	30,58	22,84	22,70
	30–39	30,96	22,02	25,38	32,62	28,49
	40–49	16,73	26,19	21,75	22,07	21,36
	50–59	47,06	20,23	22,29	22,47	27,45
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	2 707	1 676	4 042	4 041	12 466

Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

Születés országa	Korcsoport	Magyarországi tartózkodás kezdete				Összesen
		-1988	1989-2000	2001-2011	Ismeretlen	
Kína	20-29	3,13	12,81	43,70	25,16	28,13
	30-39	12,50	22,98	27,60	34,91	27,13
	40-49	56,25	40,61	21,21	20,22	28,64
	50-59	28,13	23,60	7,49	19,71	16,10
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	64	2 741	3 069	1 395	7 269
Vietnám	20-29	2,38	13,52	43,26	28,89	24,08
	30-39	2,38	22,79	28,09	31,11	22,79
	40-49	57,54	41,61	22,19	26,67	35,55
	50-59	37,70	22,08	6,47	13,33	17,58
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	252	1 132	897	45	2 326
Afrikai országai	20-29	7,93	18,51	46,59	24,90	31,67
	30-39	17,56	24,37	37,06	31,91	31,20
	40-49	31,16	37,82	12,94	21,53	21,87
	50-59	43,34	19,30	3,41	21,66	15,26
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	353	632	1 468	771	3 224
Egyéb	20-29	5,30	19,37	40,46	24,89	27,44
	30-39	13,18	21,12	30,01	32,89	26,65
	40-49	23,08	37,55	19,05	20,84	23,85
	50-59	58,44	21,97	10,48	21,37	22,06
	Összesen %	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00
	N	5 378	8 226	16 232	10 171	40 007

Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

A munkavállalási engedélyesek csoportjában megfigyelt hierarchiákkal szemben iskolai végzettség tekintetében egy hosszabb időszak során mindvégig alapvetően képzettebb emberek vetették meg a lábukat Magyarországon (7. ábra). Ez különösen az Ukrajnából, a Vietnamból és az afrikai országokból érkezőkre jellemző, miközben az Ausztriában és a Kínában születettek iskolai végzettség szerinti összetétele alig vagy nem volt jobb a magyarországi honos népességénél. Ausztria esetében ez magyarázható a korösszetétellel, míg Kína esetében ez az összefüggés nem áll fenn. Szlovákia esetében „javuló” helyzetet figyelhetünk meg, míg a fiatal korösszetételű Vietnám és Kína esetében csökken a bevándorlók „előnye”. Különösen fontos Vietnám ebből a szempontból, hiszen a példájuk arra utalhat, hogy a korábban érkezett és ma már idősebb csoportok rendelkeznek ezzel az előnnyel, ami a szocialista időszakban kiépült oktatási kapcsolat hatásaként is értékelhető. Úgy tűnik, ez a típusú felsőoktatási kapcsolat esetünkben leépülőben van, és a 2001 és 2011 között érkezett fiatalok körében már a magyarországi arányokhoz hasonló

helyzet figyelhető meg. Szlovákia esetében a „javulás” például összefügg a negyvenes és ötvenes években ideérkezett idősebb és alacsonyabb iskolai végzettségű csoportok kihalásával, amit jól mutat, hogy a legutóbbi időkből érkezettek már rendkívül nagy arányban rendelkeznek ilyen szintű iskolai végzettséggel. Ebből is látszik, hogy minden egyes kapcsolatot a maga konkrét történetiségében kell vizsgálni.

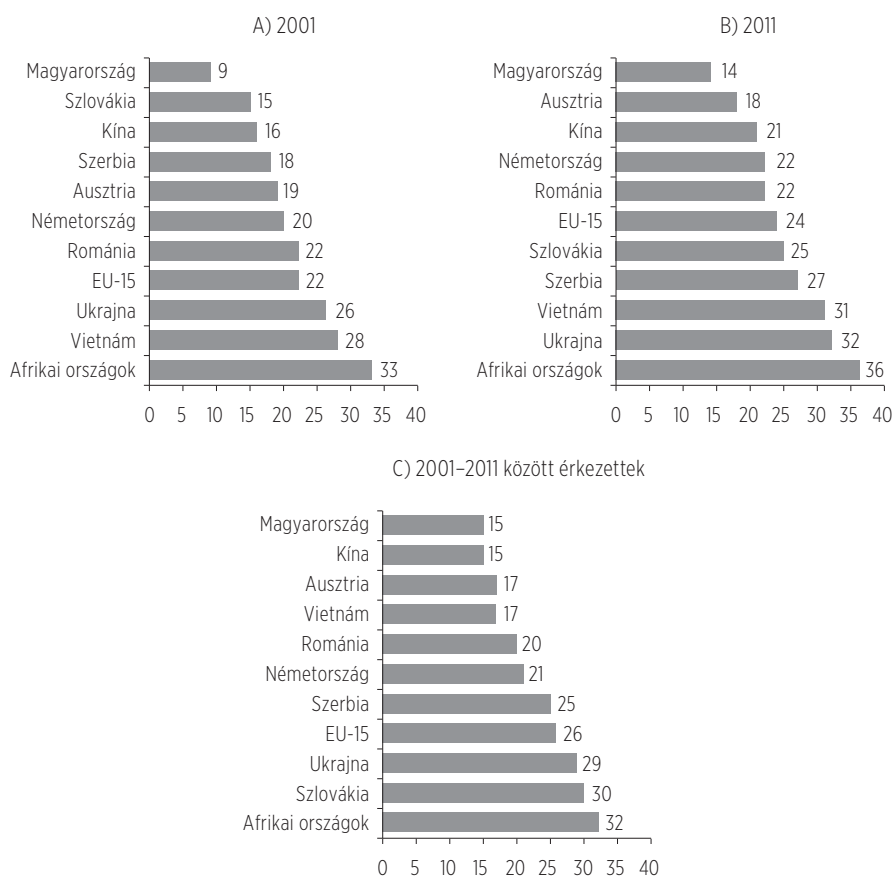
Ezeket az eredményeket azok a megoszlások is megerősítik, amelyeket a 25–65 év közöttiek esetében találunk a vonatkozó népszámlálási csoportokban. 2011-ben például szinte mindegyik küldő ország itt lakó népessége a Magyarországon születettekénél magasabb arányt mutat. Az itt született és felsőfokú végzettséggel rendelkezők közel 20%-os arányához képest gyakran találunk 35% feletti értéket: például Szerbia, Szlovákia, Ukrajna, Vietnám vagy az afrikai országok esetében. Megjegyzendő, hogy a teljes népszámlálási népességnél megfigyelt eredményekhez hasonlóan ez az „előny” elfogyni látszik a 2001 és 2011 között érkezett adott korcsoportokban, például Vietnám és Kína esetében (22 és 19% a honos népesség 26%-ához képest). Ez ismételten arra utal, hogy ezen kapcsolatokban az „utánpótlás” egyre kevésbé a magas iskolai végzettségűekből kerül ki, és a történeti dinamikákat még konkrétan kell elemeznünk.

Érdekes módon foglalkoztatottság tekintetében a „nyugati kapcsolatok” sem 2001-ben, sem 2011-ben nem javítottak a helyzetünkön, miközben a „keletiek” – Románia, de legfőképpen Kína és Vietnám – esetében olyan emberek telepedtek meg nálunk, akiknek az aktivitási szintje megközelíti a magyarországi elvándorlók esetében mért értékeket. Amennyiben a vizsgálatot leszűkítjük a 25–65 év közötti korosztályra, hasonló eredményekre jutunk. Mind 2001-ben, mind 2011-ben, mind pedig a 2001–2011 között érkezettek esetében a Kínából és a Vietnámból érkezettek körében találunk 80% feletti értékeket (2011-ben 85 és 82%-ot), és átlag feletti értéket mutattak a Romániában születettek (2011-ben 72%) is. A többi csoport körében talált megoszlások már vagy közel vannak a Magyarországon születettek esetében megfigyelt számokhoz, vagy például Ausztria és Németország esetében alatta is maradnak (2011-ben 61 és 60%, szemben az itt születettek 63%-ával). Ezt az összefüggést megerősíti a KSH munkaerő-felmérés (MEF) alapján végzett vizsgálata, amikor a harmadik országból (tehát az Európai Gazdasági Térségen kívülről) érkezők mintabeli elemszámának „feldúsítása” révén először tudtak megfelelő mintanagyság alapján állításokat megfogalmazni ezen bevándorlók esetében (KSH 2015). A 15–74 éves korcsoportban a fentebb jelzett bevándorlói előny egyértelmű, míg a 25–54 év közöttiek esetében ez elolvad (ezt a népszámlálási adatok is

igazolják a 25–65 év közöttiekre vonatkozóan). Azonban ez az átrendeződés ekkor is az ukrainai és az oroszországi születésűek rosszabb eredményének köszönhető, nem pedig a Kínából vagy Vietnámból érkezőknek, akik minden szempontból jobban foglalkoztatottak. Tehát az alábbi sorrendek nemcsak a korösszetétel eredményei, hanem valós „felülteljesítés” figyelhető meg.

7. ábra: Felsőfokú végzettségük aránya a születési ország szerinti népességcsoportokban 2001-ben és 2011-ben, illetve a 2001–2011 között érkezettek körében (%)

The ratio of people with higher education by country of birth in 2001 and 2011 and among those arriving at Hungary between 2001–2011 (%)

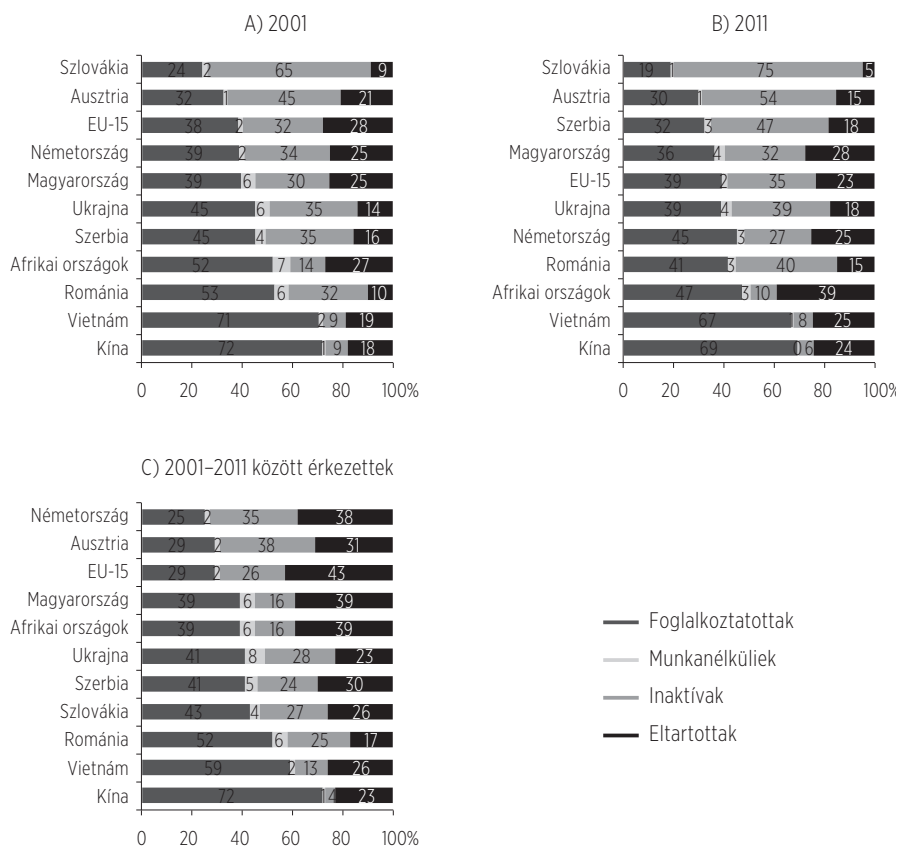
Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

Más szóval, az iskolai végzettség tekintetében ugyan kevésbé „javítanak” a helyzetünkön, de mind a korösszetétel, mind pedig a foglalkoztatottság tekintetében a Vietnámból és Kínából érkezők „pótoltják” leginkább a magyarországi elvándorlókat, még ha kisebb számban is. A nyugati célországok felől érkező bevándorlók egy idősebb és alacsonyabb aktivitású népességet jelentenek, ami nagy részben azt mutathatja, hogy esetükben a globális egyenlőtlenségeket egy idősebb népesség kívánja az adott gazdasági hierarchiával szemközti irányban hasznosítani (Illés 2004). A szlovákiai születésűek esete pedig minden szem-

8. ábra: A foglalkoztatottság szerinti összetétel születési ország szerint 2001-ben és 2011-ben, illetve a 2001–2011 között érkezettek körében (%)

Ratios of employment status by country of birth in 2001, 2011 and among those migrants who arrived between 2001 and 2011 (%)

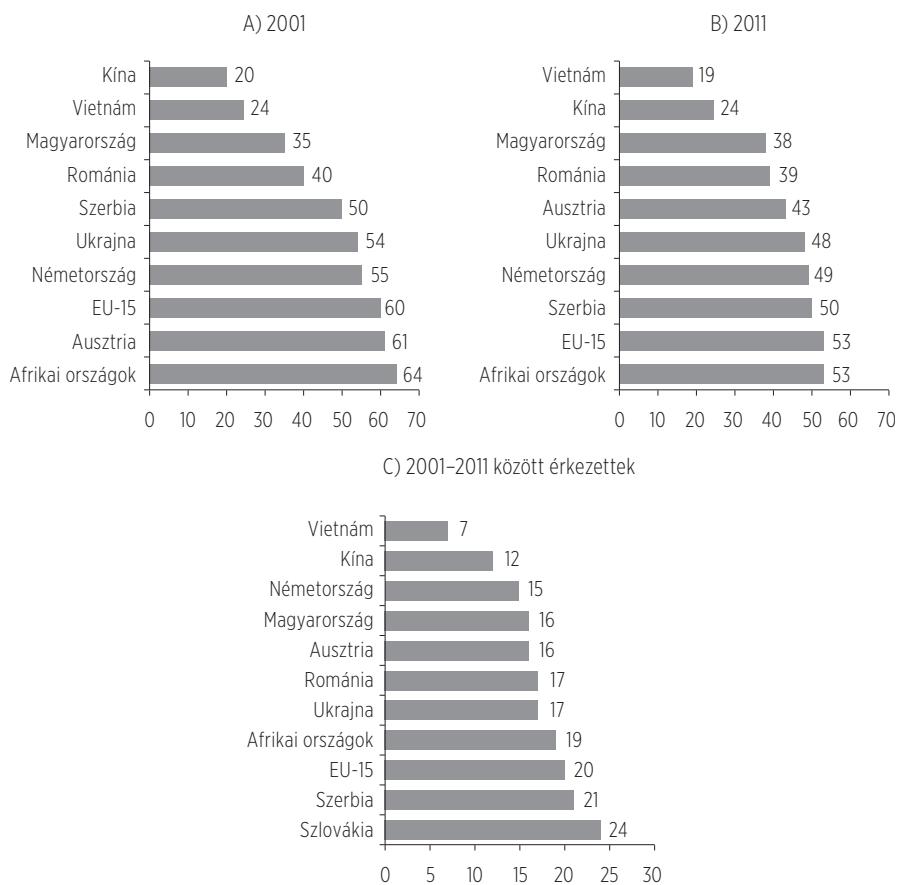
Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

pontból egyedi, hiszen körükben jelentősebb idős csoportok is megtalálhatóak, és a legutóbb érkezettek már magasabb foglalkoztatottsági arányokat mutatnak, mint a Magyarországon élő és itt született népesség.

De vajon a külföldön születettek mennyiben tudják a munkájukban hasznosítani az iskolai végzettségüket? Amennyiben azt vizsgáljuk, hogy a bevándorlók milyen iskolai végzettséget igénylő foglalkoztatásban dolgoznak, akkor azt látjuk, hogy a magyarországi viszonyokhoz képest főképp a Vietnámban és Kínában született bevándorlók végeznek alacsonyabb iskolai végzettséget követelő munkákat (9. ábra). Ez a jelenség – különösen a Vietnámból érkezettek esetében – pedig azt mutatja, hogy hiába magasabb végzettségűek ezek a csoportok, mégsem tudják érvényesíteni a tudásukat, amely folyamat úgyszintén párhuzamba állítja őket az elvándorló magyarországiakkal (Hárs 2012). Más országok esetében hasonló szakmavesztésre nem figyelhetünk fel, azaz ezen bevándorlók integrációja mindenképpen sikeresebb, illetve a magyarországi bevándorlói tér kevésbé diszkriminatív velük szemben.

Ez utóbbi diszkriminatív elem fontos szempontot jelent az egyes történetileg szerveződő migrációs kapcsolatok értékelése szempontjából. Hárs Ágnes (2012) meglehetősen alaposan igazolja, hogy a külföldi állampolgárok, akik nem kerültek honosításra – márpedig ezek főképp az etnikai privilégiumokat nem élvező csoportok (lásd Sárosi 2011, Meleg 2012) –, a munkaerő-piaci státusz sok elemében kedvezőtlen helyzetben voltak és vannak. A nem honosított népesség munkaidő, szerződés vagy szervezeti beágyazottság tekintetében másodrangú státuszt foglal el, miközben például magas az önfoglalkoztatók aránya. A fenti adatok és Hárs Ágnes elemzési eredményei azt sejtetik, hogy főképp a távolabbról érkező csoportokról mondható el, hogy miközben javítják az iskolai végzettségi és a foglalkoztatottsági mutatókat, valójában megrekednek egy szegmentált munkaerőpiac alacsonyabb vézettségű szegmensében (Massey 1999). Más szóval, míg ezen migrációs kapcsolatokban Magyarország viszonylagosan „kompenzálni” tudja emigrációs hátrányait, addig a társadalmi kizárás különböző formái révén ezeket a csoportokat hátrányosabb helyzetbe hozza, mint a többi kapcsolat révén idevándorló külföldieket. A kibocsátó oldal felől megközelítve pedig ez azt jelentheti, hogy a feltörekvő (korábbi gazdasági súlyukat és fejlettségüket visszaszerző) ázsiai államok idevándorló szülőttei a szóban forgó veszteségek elfogadása révén tudnak megkapaszkodni (Böröcz 2009).

9. ábra: A felsőfokú végzettséget igénylő munkakörökben dolgozó foglalkoztatottak aránya születési ország szerint 2001-ben és 2011-ben, illetve a 2001–2011 között érkezettek körében (%)
 The ratio of employed people working in jobs requiring higher education by country of birth in 2001 and 2010 and among migrants arriving between 2001 and 2011 (%)

Forrás: KSH, Népszámlálási adatbázis; saját számítás.

ÖSSZEFOGLALÓ MEGJEGYZÉSEK

Magyarország migrációs kapcsolatrendszere az irányok tekintetében jelentős stabilitást mutat. Ez a kapcsolati rend és a kapcsolódó történeti struktúrák túlmutatnak még a rendszerváltozáson is, sőt, még mélyebb történeti gyökereket is találhatunk. Ez igazolható a legfontosabb célországok tekintetében, s az említett kapcsolati függőség több tényezőnek köszönhetően mindvégig fenn tudott maradni.

Egyrészt a célországok tartósan megőrizték előnyüket a globális és az Európán belüli egyenlőtlenség rendszerén belül, sőt ezen a relatív előnyön még javítani is tudtak az államszocializmus bukása után. Magyarország tulajdonképpen egy magasabb szinten megvalósuló, korlátozottabb, és részben az államszocialista munkaerőpiac stabilitása által visszafogott többes függőséget cserélt fel egy alacsonyabb jövedelmi szinten megvalósuló, szinte kizárólag a Nyugat irányába mutató kapcsolati függéssel, illetve tartós félperifériás helyzettel, ami migrációs szempontból kulcsfontosságú strukturális tényező (a korábbi duális függőségről lásd Böröcz 1992).

Másrészt a vonatkozó célterületek, de főképp az európai országok esetében ez kiegészült egy jelentős geopolitikai intézményi átalakulással, azaz Magyarország egyre jobban beépült egy Európán belüli nyitott migrációs és gazdasági csererendszerbe, ez pedig az európai országok irányába mutató migrációs diverzifikáció irányába hatott, illetve migrációs szempontból egy egészen sajátos helyzetet állított elő. Ha a fenti komplex tényező-együttest leegyszerűsítjük és megvizsgáljuk Magyarország mai általános strukturális helyét, akkor azt látjuk: az államszocializmusból és egy zártabb félperifériás blokkból való kikerülés után egy viszonylagosan kicsi és gazdaságilag rendkívül nyitott állam jött létre (Böröcz 2009). Történt pedig mindez a szabad kereskedelmet, a szabad tőke mozgást és a szabad munkaerő-vándorlást intézményesítő Európai Unión belül. Az Unió olyan térség, amely jövedelmi tekintetben összességében a világtálatlag felett van, és a világ termelésének egynegyedét mondhatja magáénak, s amely növekvő mértékben vesz részt a migráció folyamatában (Böröcz 2009: 174–176). 2010-es ENSZ-adatok szerint ebben a térségben volt található a világ külföldön élő állampolgárainak 33%-a (United Nations, TIMS 2009).¹⁰

¹⁰ Megjegyzendő, hogy amennyiben más térségek hamarabb adják meg az állampolgárságot, mint Európa, akkor ez az adat relatíve felülbecsült.

E viszonylagosan gazdag tömbön belül Magyarország a világátlag körüli jövedelemszintet teljesíti, és a világ teljes GDP-jének kevesebb mint 1%-át állítja elő, amely alapadatok sok szempontból is kijelölik a külső és belső helyzetét. Az ország a világ összes országához hasonlítva viszonylagosan jól él (legalábbis amit ebből a GDP megmutat), miközben egy gazdag, bevándorlókat vonzó és erős tömb szegényebb tagja, amely tömbön belül intézményesült a szabad mozgás.

Ez lenne Magyarország általános strukturális helye, amely önmagában nagyon fontos kérdéseket vet fel a migrációs irodalom történeti-strukturális iskolája szempontjából, hiszen a külső és a belső blokkon belüli pozíciók sok szempontból ellenkező irányba mutatnak (Massey 1999: 40–43). Más szóval az ország nem egy „klasszikus” félperifériás ország, hanem egy gazdag és belső viszonyában kivételesen szabad országcsoport félperiférián élő tagja, ezért a függőségi elméletek szempontjából még gazdasági téren is másképpen kell kezelünk (Böröcz 2014, 2015).

Ily módon a többi EU-tag kelet-európai országot leszámítva nem igazán találunk hasonló államot a világon, amely migrációs szempontból jó összehasonlítási alap volna. Ha a nagyságtól eltekintünk, akkor Mexikó ilyen állam lehetne, de a NAFTA-tagság, csak a beruházásokra és a kereskedelemre engedélyez teljesen szabad mozgást, miközben az emberek szabad áramlását nem engedi meg, tehát strukturálisan nehezen hasonlítható össze. Talán csak a volt szovjet térség egyes államai jöhetnek számításba összehasonlítás téren, bár az a térség egyrészt nem gazdag (és jelentős belső egyenlőtlenségek vannak), másrészt történetileg egy egységes birodalmi szerkezet részei voltak, amely gyorsan szétszakadt az 1990-es évek elején (Molodikova 2008). Ha eltekintünk attól, hogy a FÁK országainak mindegyike a félperiféria szintjén vagy az alatt él (tehát világmigrációs szempontból egészen más konstelláció), és figyelmen kívül hagyjuk a korábbi birodalmi szerkezetet, akkor a jövedelmi helyzet és a szabad mozgás tekintetében – a strukturálisan az Oroszországtól való elszakadás előtti és Magyarországnál jóval nagyobb – Ukrajna, vagy éppen Türkmenisztán esetében figyelhetünk meg némileg hasonló külső és belső viszonyrendszert a FÁK blokkján belül, mint mondjuk Magyarország és az EU esetében.

Ebben a térben pedig Magyarország olyan egyenlőtlen tőke-munkaerő cserébe bonyolódott főként a történeti célországokkal, amelyben a főbb célországok nemcsak a migrációhoz kapcsolódó társadalombiztosítási, jövedelemadózási transferek szempontjából kerülnek előnyös helyzetbe, nemcsak válogatott munkaerő-népeiséget adnak át az így jobban teljesítő munkaerőpiacok

számára, hanem ezek a migrációs célországok egyben a fő tőkebefektetők is. Ha a külföldi tőkebefektetések 2001 és 2011 közötti átlagos állományát vesszük alapul, akkor a főbb migrációs kapcsolatok – ellentétes irányban – összefonódnak a Németországból, az Egyesült Királyságból, az Egyesült Államokból és Kanadából érkező tőkebefektetésekkel (World Bank 2016). Ezen tőkekapcsolatok szintén az ország legfőbb ilyen természetű kapcsolatai, s ez arra kell, hogy intsen bennünket, hogy a Sassen által elméleti szinten leírt kapcsolat az Unión belül is érvényesülhet (Sassen [1988] 2006). Talán ebben az esetben ezt az elméletet annyival egészíthetjük ki, hogy ez a történeti migrációs kapcsolat már korábban is létezett, illetve a tőkekapcsolat ennek részeként is megszerveződhetett a rendszerváltás követően a diaszpóra egyes tagjai révén. Ettől függetlenül többszörösen egyenlőtlen csere jött létre, hiszen a német gazdaságot például nemcsak Németországban, hanem itthon is mi látjuk el munkaerővel, s ezek a jövedelmek valószínűleg nehezen érhetik el a tőkejövedelmek áramlásának a szintjét. Sőt az itteni tőkebefektetés közvetlenül is elindíthat újabb elvándorlást, és így elmaradó szociális befizetéseket, azáltal, hogy az itteni gyárak munkásai éppen vállalati kapcsolatok révén találhatnak munkát a tőketulajdon anyaországában. Ezt a többszörös függőséget igazolja Böröcz is, amikor a világbanki adatok alapján megmutatja, hogy a volt szocialista országok egyre nagyobb mértékben, sőt bizonyos országok tekintetében globálisan is kiugróan magas szinten függnek a vándormunkások hazaküldött pénzeitől (Böröcz 2014).¹¹ Magyarországon ez – a romló tendenciák ellenére – még mindig elég alacsony szinten áll a többi nagy emigrációval rendelkező kelet-európai országhoz képest.

A világszisztéma-elméletből a makrostrukturális történeti elemzésben bizonyosan felhasználható az a megfontolás, hogy jelentős hatást gyakorolt a kapitalista piaci viszonyok gyors betörése, s ez a változás alapjaiban strukturált át egy különben erősen iparosodott térséget és benne Magyarországot (Massey et al. 1998). Ez azonban nem okozott akkora közvetlen sokkot Magyarországon, hogy azonnal és egyenes következményként megindult volna egy jelentősebb elvándorlás, miközben persze a térség más országaiban már inkább beszélhetünk ilyesfajta hatásról (Melegh 2012, 2015a). A vándorlási egyenleg romlását azonban Magyarország esetében az akadályozta meg, hogy egyrészt a 2000-es évek elejéig fennmaradt egy viszonylag stabilabb jóléti rendszer

---

¹¹ Böröcz egy legutóbbi konferencián ezt az elemzést azzal egészítette ki, hogy a kelet-európai országok nemcsak a remittancia-függőség, hanem a tőkebefektetések szintjén is kiszolgáltatottak a nyugat-európai országokkal szemben (Böröcz 2016).

(Hárs 2010), másrészt sikerült fenntartani a gazdasági előnyöket egy másik masszív migrációs történeti szerkezeten belül, amely a szomszédos államokkal fűzte össze Magyarországot (Melegh 2013). Ebben a történeti-etnikai térben Magyarország többféle intézményi formában nyitott államként viselkedett, és támogatta egy rendkívül szabad migrációs tér létrejöttét, amely valamilyen formában még a kedvezményes honosítás után is fenntartja ezen történeti migrációs rendszert.

Fontos azt is megjegyezni, hogy a fenti elemzés alapján úgy látszik: Magyarország a társadalmi összetétel szempontjából valószínűleg mégsem ebben a migrációs kapcsolatban biztosíthat a maga számára valós félperiferiás előnyöket, hanem az Európán kívüli országok tekintetében, amely migrációs kapcsolatban csak másodlagos munkaerő-piaci esélyeket teremt a bevándorlóknak. Más szóval éppen azokban az irányokban próbál zárni a migrációs diskurzusok idegenellenessége és a neonacionalizmus erősödése miatt, amelyek létfontosságúak lehetnek számára a növekvő verseny idején, amelyben a vándormunkaerő fiktív cseréje felértékelődik. Így záródik be az ország a történeti migrációs terébe, miközben Nyugat- és Dél-Európa a relatíve romló pozícióinak védelmét és a szükséges bércsökkenést, illetve a flexibilis alkalmazást épp a kelet-európai munkások odaáramlása, azaz egy belső függőség révén próbálja meg biztosítani.

IRODALOM

- Abel, Guy J.: Estimating global migration flow tables using place of birth data. *Demographic Research*, 28(18), 505–546.
- Blaskó Zsuzsa – Gödri Irén 2014: Kivándorlás Magyarországról: szelekció és célország-választás az „új migránsok” körében. *Demográfia*, 57(4), 271–307.
- Blaskó Zsuzsa – Németh Zsolt – Meleg Attila 2014: *SEEMIG sajtóanyag. 2014.10.15.* <http://www.seemig.eu/downloads/pressroom/SEEMIGpressmaterialBudapest15October2014.pdf> Letöltés: 2016.03.11.
- Böröcz, József 1992: Dual Dependency and Property Vacuum: Social Change on the State Socialist Semiperiphery. *Theory and Society*, 21(1), 77–104.
- Böröcz József 1999: A túl jó léttől a nyers realitásig. *Demográfia*, 42(3–4), 210–219.
- Böröcz, József 2009: *The European Union and Global Social Change: A Critical Geopolitical Economic Analysis*. Routledge, London.
- Böröcz, József 2014: Regimes of Remittance Dependency: Global Structures and Trajectories of the Former Soviet ‘Bloc’. *Demográfia English Edition*, 57(5), 5–37.
- Böröcz József 2015: Az államszocializmus összeomlása a „szovjet blokkban” és a globális munkaerő-vándorlás szerkezetváltozása. *Eszmélet*, 27(108), 108–130.
- Böröcz, József 2016: *Materialist background to the 2015 „refugee crisis of Europe”*. Előadás, elhangzott a Crisis and Victims című, 2016. február 26–27-én Budapesten lezajlott konferencián.
- Brunnbauer, Ulf (ed.) 2009: *Transnational Societies, Transterritorial Politics. Migrations in the (Post-)Yugoslav Region, 19th–21st Century*. Oldenbourg, München.
- Brunnbauer, Ulf 2016: *Globalizing Southeastern Europe – Emigrants, America, and the State since the Late Nineteenth Century*. Lexington Books, Lanham.
- Castles, Stephen – Wise, Delgado Raúl (eds.) 2007: *Migration and Development Perspectives from the South*. IOM International Organization for Migration, Geneva.
- Collier, Paul 2013: *Exodus. How Migration is Changing Our World*. Oxford University Press, Oxford, New York.
- Fassman, Heinz – Reeger, Ursula 2008: *“Old” Immigration Countries. Synthesis report*. IDEA Working Papers 3. http://www.idea6fp.uw.edu.pl/pliki/WP3_Old_countries_synthesis.pdf Letöltés: 2016.02.01.
- Fassmann, Heinz – Musil, Elisabeth – Bauer Ramon – Meleg, Attila – Gruber, Kathrin 2014: Longer-Term Demographic Dynamics in South-East Europe: Convergent, Divergent and Delayed Development Paths. *Central and Eastern European Migration Review*, 3(2), 150–172.
- Földházi Erzsébet 2014: Magyarország népességének várható alakulása 2060-ig – különös tekintettel a nemzetközi vándorlásra. *Demográfia*, 57(4), 241–269.
- Glick-Schiller, Nina – Wimmer, Andreas 2005: Módszertani nacionalizmus és azon túl: nemzetállam-építés, migráció és társadalomtudományok. *Magyar Kisebbség*, 9(3–4), 164–210.
- Gödri Irén 2010a: Bevándorlás és etnicitás – összefüggések nyomában. In Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – változó környezet*. MTA Nemzeti-etnikai Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 87–124.

- Gödri Irén 2010b: *Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálóok jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban*. KSH NKI Kutatási Jelentések 89. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Gödri Irén – Kiss Tamás 2009: Migrációs hajlandóság, tervek és attitűdök az erdélyi magyarok körében. In Spéder Zsolt (szerk.): *Párhuzamok. Anyaországi és erdélyi magyarok a századfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 86. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest, 183–215.
- Gödri, Irén – Soltész, Béla – Bodacz-Nagy, Boróka 2013: *Dynamic Historical Analysis of Longer Term Migratory, Labour Market and Human Capital Processes in Hungary. Country report developed within the project 'SEEMIG Managing Migration and Its Effects – Transnational Actions Towards Evidence Based Strategies*. SEEMIG Working Paper. <http://www.seemig.eu/downloads/outputs/SEEMIGHistoricalAnalysisHungary.pdf> Letöltés: 2016.08.01.
- Gödri Irén – Tóth Erzsébet Fanni 2010: Magyarország, Románia és Szlovákia kivándorlási folyamatai a rendszerváltozások után – eltérések és hasonlóságok. *Demográfia*, 53(2–3), 157–204.
- Gödri Irén – Tóth Pál Péter 2005: *Bevándorlás és beilleszkedés. A szomszédos országokból Magyarországra irányuló bevándorlás az ezredfordulón*. KSH NKI Kutatási Jelentések 80. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- de Haas, Hein 2011: *The determinants of international migration. Conceptualizing policy, origin and destination effects*. DEMIG project paper, 2. International Migration Institute (IMI), Oxford Department of International Development, Queen Elizabeth House (QEH), University of Oxford.
- Hablicsek László 2004: A nemzetközi vándorlás hatása Magyarország népességének változására. *Demográfia*, 47(3–4), 300–320.
- Hablicsek László – Kovács Katalin 2007: *Az életkilátások differenciálódása iskolázottság szerint, 1986–2005*. KSH NKI Kutatási Jelentések 84. KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Budapest.
- Hann, Chris 2016: Cucumbers and courgettes: rural workfare and the new double movement in Hungary. *Intersections. East European Journal of Society and Politics*, 2(2), 38–56.
- Hárs Ágnes 2012: *A munkaerő migrációja Magyarországon a kilencvenes és a kétezres években. Bevándorlás és elvándorlás a munkaerő-felmérés adatai alapján. Összegző tanulmány*. TÁMOP, Budapest.
- Horváth, István – Kiss, Tamás 2015: Depopulating semi-periphery? Longer term dynamics of migration and socio-economic development in Romania. *Demográfia English Edition*, 58(5), 91–132.
- Illés Sándor 2004: Az öregkorúak Magyarországra vándorlása. *Statisztikai Szemle*, 82(3), 264–279.
- Illés Sándor – Hablicsek László 1996: *A külső vándorlások népességi hatásai Magyarországon 1955–1995 között*. KSH NKI Kutatási Jelentések 58. KSH Népeségtudományi Kutató Intézet, Budapest.

- Illés Sándor – Hablicsek László 2007: Az 1956-os kivándorlás népeségi hatásai. *Statisztikai Szemle*, 85(2), 157–172.
- Joppke, Christina 2005: *Selecting by Origin: Ethnic Migration in the Liberal State*. Harvard University Press, Cambridge, MA.
- Klinger András 2001: Halandósági különbségek Magyarországon iskolai végzettség szerint. *Demográfia*, 44(3–4), 227–258.
- KSH 2015: Az Európai Unión kívüli országok állampolgárai a magyar munkaerőpiacon. *Statisztikai Tükör*, (85), 2015. december 22.
- KSH Jelentés 1991: KSH jelentés az 1956-os disszidálásról. Az illegálisan külföldre távozott személyek főbb adatai (1956. október 23 – 1957. április 30). *Regio, Kisebbségtudományi Szemle*, 2(4). <http://epa.oszk.hu/00000/00036/00008/pdf/11.pdf> Letöltés: 2016.08.15.
- KSH STADAT 2016: A Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok földrészek, országok és nemek szerint, január 1 (1995–2016). http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_wvvn001b.html?down=191 Letöltés: 2016.08.01.
- Maddison database: The Maddison-Project, <http://www.ggd.net/maddison/maddison-project/home.htm>, 2013. version. Letöltés: 2016.08.15.
- Massey, Douglas S. 1999: Why does immigration occur? A theoretical synthesis. In Hirschman, Charles – Kasinitz, Philip – DeWind, Josh (eds.): *The Handbook of International Migration: The American Experience*. Russel Sage Foundation, New York, 34–52.
- Massey, Douglas S. – Arango, Joaquín – Hugo, Graeme – Kouaouci, Ali – Pellegrino, Adela – Taylor, Edward J. 1998: *Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium*. Clarendon Press, Oxford.
- McKeown, Adam 2004: Global Migration, 1846–1940. *Journal of World History*, 15(2), 155–189.
- Melegh Attila 2004: Munkások vagy migránsok? Globalizáció és migráció a társadalomtudományi irodalom tükrében. *Eszmélet*, 16(62), 83–101.
- Melegh, Attila 2006: *On the East/West Slope*. CEU Press, Budapest.
- Melegh Attila 2008: Globalization and Migration: The Case of Hungary. In *Migration-2. Collection of Scientific Works*. Universali, Tbilisi, 35–61.
- Melegh Attila 2011: Globalizáció és migráció Magyarországon. *Educatio*, 20(2), 206–219.
- Melegh, Attila 2012: Net migration and historical development in Southeastern Europe since 1950. *Hungarian Historical Review*, 1(3–4), 144–182.
- Melegh Attila 2015a: Globális ötvenes évek. *Eszmélet*, (105), 182–191.
- Melegh Attila 2015b: Egyenlőtlen cserék felé. Vándorlási egyenlegek történeti fejlődése Délkelet-Európában 1950 és 2010 között. *Eszmélet*, (108), 43–81.
- Melegh, Attila 2016: Toward a transnational and global history of demographic and migratory processes and discourses. In Middel, Matthias (ed.): *The Practice of Global History: European Perspectives*. Bloomsbury, London (forthcoming).
- Melegh, Attila – Kondrateva, Elena – Salmenhaara, Perttu – Forsander, Annika – Hablicsek, László – Hegyesi, Adrienn 2004: *Globalisation, Ethnicity and Migration. The Comparison of Finland, Hungary and Russia*. HDRI Working Papers on Population, Family and Welfare. No. 7. Hungarian Demographic Research Institute, Budapest. (Ugyanezt lásd: *Demográfia English Edition*, 49(5), 2005, 123–167.)

- Melegh, Attila – Kovács, Éva 2007: In a gendered space. Forms and reasons of migration and the integration of female migrants. *Demográfia English Edition*, 50(5), 26–59.
- Meslé, France 2004: Mortality in Central and Eastern Europe: long-term trends and recent upturns. *Demographic Research*, Special Collection 2(3), 45–70.
- Molodikova, Irina 2008: Patterns of east to west migration in the context of European migration systems. Possibilities and limits of migration control. *Demográfia English Edition*, 51(5), 5–35.
- NMHHKEF 2011: *A külföldi állampolgárok magyarországi munkavállalásának főbb sajátosságai a 2011. évben*. Nemzeti Munkaügyi Hivatal Kutatási és Elemzési Főosztály, Budapest.
- Nyíri Pál 2010: Kínai migránsok Magyarországon: mai tudásunk és aktuális kérdések. In Hárs Ágnes – Tóth Judit (szerk.): *Változó migráció – Változó környezet*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 147–172.
- Özden, Çağlar – Parsons, Christopher R. – Schiff, Maurice – Walmsley, Terrie L. 2011: *Where on Earth is Everybody? The Evolution of Global Bilateral Migration 1960–2000*. Policy Research Working Paper, 5709.
- Pieke, Frank N. – Nyíri, Pál – Thunø, Mette – Ceddagno, Antonella 2004: *Transnational Chinese: Fujianese Migrants in Europe*. Stanford University Press, Stanford.
- Polányi Károly 2004: *A nagy átalakulás. Korunk gazdasági és politikai gyökerei*. Napvilág Kiadó, Budapest.
- Pomeranz, Kenneth 2000: *The Great Divergence: China, Europe, and the Making of the Modern World Economy*. Princeton University Press, Princeton.
- Portes, Alejandro – Böröcz, József 1989: Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on Its Determinants and Modes of Incorporation. *International Migration Review*, 23(3), 606–630.
- Portes, Alejandro (ed.) 1995: *The Economic Sociology of Immigration. Essays on Networks, Ethnicity, and Entrepreneurship*. Russel Sage Foundation, New York.
- Sárosi Annamária 2011: Az állampolgárságot kapott külföldiek jellemzése Magyarországon és az Európai Unióban. In Kovács András (szerk.): *Magyarrá válni: Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái*. MTA Etnikai-nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 101–126.
- Sassen, Saskia [1988] 2006: Foreign investment: a neglected variable. In Messina, Anthony M. – Lahav, Gallya (eds.): *The Migration Reader. Exploring Politics and Policies*. Lynne Rienner Publishers, London, 596–608.
- Sassen, Saskia 1999: *Guests and aliens*. The New Press, New York.
- Sík, Endre 2000: Diaspora: Tentative Observations and Applicability in Hungary. In Kiss, Ilona – McGovern, Catherine (eds.): *New Diasporas in Hungary, Russia and Ukraine*. Open Society/COLPI, Budapest, 20–41.
- Sík Endre (szerk.) 2001: *A migráció szociológiája*. Szociális és Családügyi Minisztérium, Budapest.
- Tóth Pál Péter 1997: *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Püski Kiadó, Budapest.

- United Nations, TIMS 2009: *Trends in International Migrant Stock: The 2008 Revision*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division.
- United Nations, TIMS 2013: *Trends in International Migrant Stock: Migrants by Destination and Origin*. (United Nations database, POP/DB/MIG/Stock/Rev.2013). United Nations, Department of Economic and Social Affairs.
- United Nations, WPP 2011: *World Population Prospects 2011*. [2010-es felülvizsgálat], CD-ROM kiadás. <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm> Letöltés: 2016.08.16.
- United Nations, WPP 2015: *World Population Prospects: The 2015 Revision*. United Nations, Department of Economic and Social Affairs, Population Division. DVD Edition.
- World Bank 2011: Global Bilateral Migration Database, World Bank. <http://data.worldbank.org/data-catalog/global-bilateral-migration-database> Letöltés: 2016.08.16.
- World Bank 2016: *World Development Indicators & Global Development Finance*. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=world-development-indicators>. Letöltés: 2016.08.16.

THE INTEGRATION OF HUNGARY INTO GLOBAL MIGRATION FLOWS: HISTORICAL-STRUCTURAL APPROACH

ABSTRACT

From a global macro world system perspective the study analyses the historical migratory link of Hungary in the last 65 years. Utilizing UN, World Bank and census data the paper analyses how the local and global trends have been related to each other and how historical migratory spaces evolved around Hungary. We analyze how stable the historical links have been, how they have been related to changes of the position of Hungary in the global economic structure and what external social links could be related to the most important migratory links. Utilizing the concepts of Karl Polányi we develop the term of fictitious migratory exchange and we analyze how the out- and in-migration and the composition of the relevant groups can be reflected onto each other concerning Hungary with a focus on the last 30 years.